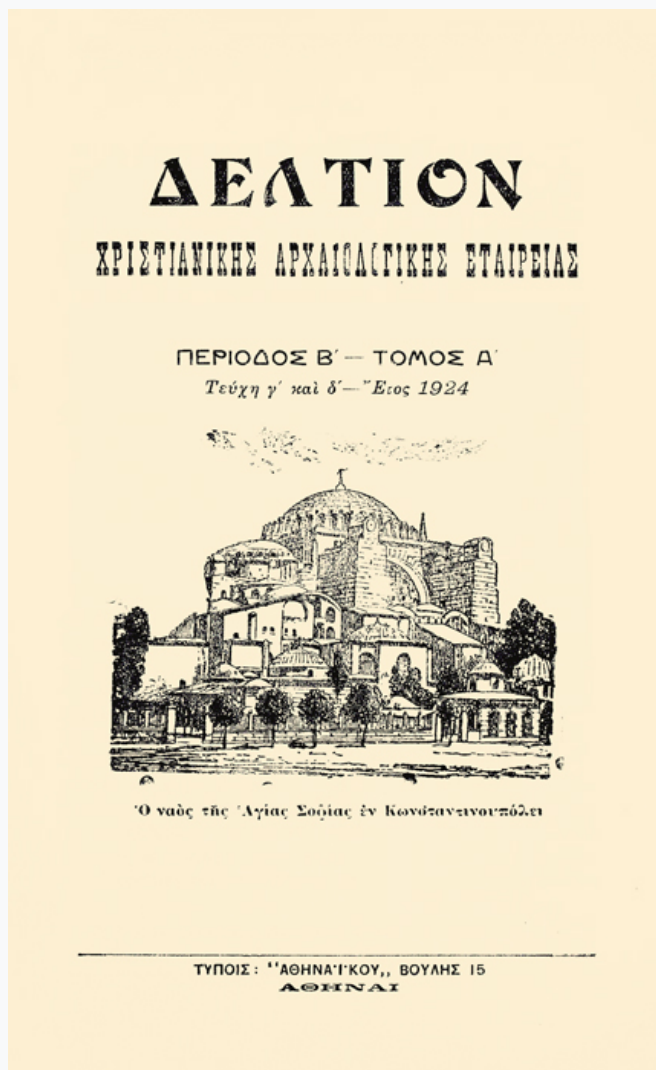

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 1, Αρ. 2 (1924)

Δελτίον ΧΑΕ 1 (1924), Τεύχη γ'-δ', Περίοδος Β'

Χριστιανικά και βυζαντινά γλυπτά Χαλκίδος

Νικόλαος Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/dchae.1696](https://doi.org/10.12681/dchae.1696)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν. Ι. (2013). Χριστιανικά και βυζαντινά γλυπτά Χαλκίδος. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1(2), 88–119. <https://doi.org/10.12681/dchae.1696>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Χριστιανικά και βυζαντινά γλυπτά Χαλκίδος

Νικόλαος ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 11 (1924), Τεύχη γ'-δ', Περίοδος Β' • Σελ. 88-119

ΑΘΗΝΑ 1924

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΓΛΥΠΤΑ ΧΑΛΚΙΔΟΣ

Κατὰ τὸ 1923 καὶ 1924 συνελέξαμεν ἐν τῷ ἐν Χαλκίδι μουσεῖῳ μεταξὺ ἄλλων ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ πλεῖστα χριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ γλυπτὰ, ἐγκατεσπαρμένα ἐν διαφόροις ἰδιωτικαῖς οἰκίαις καὶ ὁδοῖς τῆς πόλεως καὶ ἰδίως ἐκ τῆς συνοικίας τοῦ φρουρίου λεγομένης νῦν ᾿Αγίας Παρασκευῆς.

Διαιροῦμεν ταῦτα κατ' εἶδη.

Α' . Κιονόκρανα .

1. — Κιονόκρανον (ἀρ. εὐρ. 882) ἐξ ᾿Αγίας Παρασκευῆς ἐρριμμένον ἔξω, κορινθιάζον, ὕψ. 0,48, ἄνω πλάτ. 0,64, πάχ. 0,64 (*εἶκ 1*). Τοῦτο ὅμοιον εὗρέθη καὶ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῶν χριστ. Φθιωτίδων Θηβῶν, ἀποκείμενον ἐν τῇ συλλογῇ Νέας Ἀγχιάλου. Εἶναι τοῦ αὐτοῦ περιπου τύπου πρὸς τὰ ἐκ Ραβέννης ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς πόλεως ταύτης εὗρισκόμενα, ἥτοι ἀπὸ τῆς βάσεως ἐκφύονται δύο σειραὶ φύλλων παχείας ἀκάνθου μαλακῆς (*mollis*). Καὶ τῆς μὲν κάτω σειρᾶς οἱ λοβοὶ ἐπικρέμονται, τὰ δὲ πλάγια φύλλα συνάπτονται ἀλλήλοις ἐν εἶδει ἀψιδώματος, πληρουμένου τοῦ κενοῦ αὐτοῦ ὕφ' ἑτέρων μικροτέρων φύλλων, ἐκφυομένων ἐπίσης ἐκ τῆς βάσεως· κατὰ δὲ τὰς γωνίας ἑτέρα φύλλα πλατέα ἀκάνθου ἐκφύονται καταλήγοντα κατὰ τὰς γωνίας τοῦ κιονοκράνου εἰς λοβοὺς μετὰ συνειλίσεων ἐλίκων. Κατὰ δὲ τὸ μέσον τῆς μεταξὺ τοῦ καλάθου καὶ τοῦ συμφυοῦς ἄβακος πλευρᾶς κεῖται μαστοειδὴς ἀπόφυσις μετὰ σταφυλῆς, πρὸς τὰ κάτω περιβαλλομένης ὑπὸ κυματίου. Ὁ Weigand τὸ κιονόκρανον ἐξ ᾿Αγίου Ἀπολ-

---

(¹) Athen. Mitteil. XXXIX, 1914, 18, πίν. II, 8.

λιναρίου τοῦ Νέου ἐν Ραβέννῃ ἀνίγει εἰς τὸν 5' αἰῶνα⁽¹⁾. Συνεπῶς καὶ τὸ ἡμέτερον κιονόκρανον δὲν δύναται νὰ ᾔῃ ἀρχαιότερον τοῦ 5' αἰῶνος. ⁽²⁾

2.—Κιονόκρανον (ἀρ. εὐρ. 870), ὕψ. 0,35, ἄνω πλ. 0,50, ἐπὶ τοῦ καλάθου τοῦ ὁποίου ἐκφύονται κατὰ τὰς γωνίας τέσσαρα φύλλα ἀκάνθης πριονωτῆς (spinosus) καταλήγοντα εἰς λοβοὺς κατὰ τὸ μέσον, ἐξακολουθοῦντα δὲ καταλήγουσιν εἰς ἑλικας κατὰ τὰς γωνίας, αἵτινες εἶναι

(Εἰκ. 1) Κιονόκρανον Κορινθιακὸν ἐξ Ἀγ. Παρασκευῆς τοῦ 6ου αἰ. μ. Χ. ἐν τῷ Μουσείῳ Χαλκίδος

ἤδη ἐφθαρμέναι. Τὴν δὲ βάσιν περιθέει ἐχλινός ἐξ ὠών. Ἀπὸ δὲ τοῦ μέσου τῶν γωνιαίων φύλλων ἐκφύονται ὀρπηκες συναντῶμενοι κατὰ τὸ μέσον εἰς ἑλικας, κάτωθι τῶν ὁποίων ἐφ' ἑκάστης πλευρᾷ κεῖται ἀνὰ ἓν ἰδιάζον καὶ ὅμοιον πρὸς τᾶλλα φυλλοειδὲς κόσμημα (εἰκ. 2). Τὰ ἰδιάζοντα ταῦτα φυλλοειδῆ κοσμήματα, ἀληθῶς περιεργα, εἶναι τὰ ἐξῆς:

Α') Ἐν μέσῳ ρομβοειδὲς φύλλωμα διχαζόμενον πρὸς τὰ κατωῦ ἐκατέρωθεν δ' αὐτοῦ ἐκφύονται ἐν εἵδει ὀρπήκων ἀπὸ φυλλώματος ἀκάνθου ἀνὰ τρία ταινιοειδῆ

(Εἰκ. 2) Κιονόκρανον Κορινθιακὸν Παλαιοχριστιανικὸν ἐν τῷ Μουσείῳ Χαλκίδος

(2) Ἡ τοιαύτη μορφή τῶν φύλλων τῆς παχείας ἀκάνθου παρατηρεῖται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐφέσῳ. Ἀρχ. Δελτίον, τόμ. 7ος 1924, σ. 170).

φύλλα συναπτόμενα κατὰ τὴν κόρυφην τοῦ καθέτου φύλλου
 δίκην στέμματος (εἰκ. 3, α).

(Εἰκ. 3). (δεξ.) ἀκανθωτὰ κορυμμήματα τοῦ ἄνω-
 τέρω ὑπ' ἀρ. 2 παλαιοχριστιανικοῦ κιονοκράνου.
 (ἀριστ.) Κιονόκρανον παλαιοχριστιανικὸν ἐν σχή-
 ματι πυραμίδος κολοῦρου ἐν Χαλκίδι (ἴδε ἀρ. 5).

Β') Τρίφυλλον λογχοειδὲς ἀνθύλλιον, ἐκ τῶν πλαγίων φύλ-
 λων τοῦ ὁποίου ἐκφύονται ἀνὰ δύο φύλλα μικρότερα γλωσσοειδῆ
 κυρτούμενα πρὸς τὰ ἄνω (εἰκ. 3, β).

Γ') Κάθετον φύλλον ἐν εἴδει καυλοῦ, ἐκ τῆς ρίζης τοῦ ὁποί-
 ου ἐκφύονται ἀνὰ τρία ἑκατέρωθεν φύλλα ἐπιμήκη ταινιοειδῆ,
 συναπτόμενα πρὸς ἄλληλα ἄνω, παρ' αὐτὰ δὲ ἀπὸ τῆς βάσεως
 ἐκφύονται ἑκατέρωθεν ἀνὰ ἓν φύλλον στρογγύλον ἑλλειψοειδῶς.
 Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ὁμοιάζον στέμματι παραλλάσσει τοῦ πρώτου,
 (εἰκ. 3, γ').

Δ') Δύο φύλλα ἀκάνθου μαλακῆς ἐκφυόμενα ἀπὸ τοῦ ἐχίνου
 λυροειδῶς διευθύνονται πρὸς τὰ ἄνω ἐν σχήματι λύρας (εἰκ. 3 δ').

Τὸ περιέργον τοῦτο κιονόκρανον δὲν δυνάμεθα νὰ χρονολογή-
 σωμεν ἀσφαλῶς, νομίζομεν ὅμως ὅτι εἶναι μεσάζων τύπος μετα-
 ξὺ τῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν κιονοκράνων.

3.—**Ἡμικιονόκρανον**, ἥτοι ἐπίθημα παραστάδος (ἀριθ. 878.
 878), λίθου πωρίνου, φέρον ἐπὶ τῆς μιᾶς στενῆς πλευρᾶς τοῦ πά-

χοις ἡμικυλινδρικοῦς φύλλα ἀκάνθου πριονωτῆς· ὕψ. 0,30. μήκ. 0,37 πλά. 0,31. (εἰκ. 4). Ἐπ' αὐτοῦ ἐκφύονται ἐκ τῆς βάσεως δύο μεγάλα φύλλα ἀκάνθης πριονωτῆς, φθάνοντα μέχρι τῆς κορυφῆς καὶ καταλήγοντα εἰς λοβούς. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἐκφύονται ἀπὸ τῆς βάσεως ἐπίσης τέσσαρα ἕτερα φύλλα ἀκάνθης πριονωτῆς μικρότερα, καταλήγοντα ὡσαύτως εἰς λοβούς. Ἐγένετο δὲ καὶ χρῆσις τρυπάνου. Τὸ ἡμικιονόκρανον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα τῶν μετρίων διαστάσεων κιονοκρανῶν ἐκείνων, ἐν οἷς εἰς τρεῖς ἄλλεπαλλήλους σειρὰς ἐκφύονται πολλαπλὰ φύλλα ἀκάνθης πριονωτῆς.

(Εἰκ. 4). Ἡμικιονόκρανον κορινθιακὸν τοῦ δούαι. μ. Χ. ἐν τῷ Μουσείῳ Χαλκίδος

Τούτων ὑποδείγματα ἔχομεν δύο κάτωθι τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἀγ. Τριάδος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἐν Χαλκίδι, περὶ ὧν κατωτέρω, ἕτερον δὲ ἐκ τῶν Χριστιανικῶν Φθιωτίδων Θηβῶν ἐν τῇ συλλογῇ Νέας Ἀγχιάλου. Ἀνάλογα δὲ τούτοις εὐρίσκομεν δύο, ἐν μὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Sicheu—Naplus, ἕτερον δὲ ἐν Καίρῳ ἐν τῷ τουρκικῷ τεμένει Amr μετὰ τινων παραλλαγῶν· διότι ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀπὸ τῆς ἄνω σειρᾶς τῶν ἀκανθῶν ἐκφύονται ὄρθρηες σχηματίζοντες ἑλικας συναπτομένας ὡς ἐν τῷ κορινθιακῷ κιονοκρανῷ· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ οἱ ὄρθρηες οὗτοι διακλαδοῦνται εἰς δύο καὶ σχηματίζουν ἑλικας, ὧν αἱ μὲν πρὸς τὰ ἔσω συνάπτονται ἀλλήλαις, αἱ δὲ πρὸς τὰ ἔσω σχηματίζουσαι τὰς ἑλικας τοῦ κιονοκρανίου· ἀλλ' ἐν τοῖς τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς καὶ Νέας Ἀγχιάλου ἑλλείπουσιν αἱ ἑλικες, πληροῦσι δὲ τὸ κενὸν ἐν τοῖς δευτέροις ζεύγη κομβίων. Ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὅμοις ὑπὸ κρίσιν ἡμικιονοκρανῷ αἱ ἑλικες ἐν εἵδει στροπτοῦ σχοινίου ἐκφύονται δύο μὲν ἐν τῷ μέσῳ συναπτόμεναι ἀλλήλαις, δύο δὲ ἐκ τῶν ἄκρων ἐλίσσόμεναι πρὸς τὰ ἔσω. Τὰ τοιαῦ-

τα δὲ κιονόκρανα ὁ Weigand (1) ἀνάγει εἰς τὸν Ε΄ αἰῶνα.

4.—Εἰς τὴν αὐτὴν ομάδα ἀνάγονται δύο κιονόκρανα τεθειμένα ἀλλεπάλληλα καθέως καὶ χρησιμεύοντα ὡς ὑπόβαθρον Ἀγ. Τραπεζῆς τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἀγίας Τριάδος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς. Ἀμφότερα εἶναι τοῦ αὐτοῦ εἶδους τύπου θεοδοσιακοῦ ἐν τοῖς καλάθοις δ' αὐτῶν κοσμοῦνται δι' ἐκφυομένων ἀπὸ τῆς βάσεως εἰς ἀλλεπαλλήλους σειρὰς φύλλων ἀκάνθης μαλακῆς, ὧν ἰὰ τῶν τῆς δευτέρας καὶ τρίτης σειρᾶς μικρότερα καταλήγουσιν ἅπαντα εἰς λοβοὺς (εἰκ. 5 Α—Β). Ὅμοιον εἶχομεν καὶ ἐν τῇ συλλογῇ τῆς Νέας Ἀγχιάλου.

(Εἰκ. 5) Δύο κιονόκρανα παλαιοχριστιανικὰ ἐν τῷ Μουσείῳ Χαλκίδος

5.—Κιονόκρανον ἐλλειψοειδές, σχήματος κολούρου κωνοειδοῦς πυραμίδος, μετὰ συμφυοῦς ἄβακος, λευκοῦ μαρμάρου, ἔχον δύο σειρὰς διακοσμήσεων κατὰ τὰς δύο προσόψεις τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς ἐλλείψεως (εἰκ. 3 ἀριστ.). Ἐμπροσθεν μὲν ἐπὶ τοῦ ἄβακος κοσμεῖται διὰ σταυροῦ ἰσοσκελοῦς μετὰ πεπλατυσμένων τῶν ἄκρων τῶν κερσιῶν ἐντὸς κύκλου (μελιταίου). Ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ σταυροῦ κεῖνται ἀνὰ ἐνπλατὺν

φύλλον ὕδροβίου φυτοῦ καὶ ἀνὰ ἐν ἡμίφυλλον κατὰ τὰς γωνίας. Κάτωθεν δὲ τοῦ ἄβακος ἐπὶ τοῦ καλάθου ἐν μὲν τῷ μέσῳ κεῖται ἐν μέγα πλατὺ φύλλον ὕδροβίου φυτοῦ, ἑκατέρωθεν δὲ κατὰ τὰς γωνίας ἀνὰ ἐν ἡμίφυλλον στρογγυλούμενον ψαλλιδιωτὸς κατὰ μῆκος. Τὸ αὐτὸ κόσμημα ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς, πλὴν τοῦ ἐν τῷ μέσῳ σταυροῦ. (2)

(1) Weigand, Athen. Mitteil XXXIX, 1914, σ. 22 καὶ 27, Πίν. II. 6 καὶ 7.

(2) Κεῖται δὲ τοῦτο ἐν τῇ οικίᾳ Ἀναγνωστοπούλλου τῆς συνοικίας Ἀγ. Παρασκευῆς ἐν Χαλκίδι.

6.—**Σύνθετον κιονόκρανον ιωνικόν** μετὰ συμφυοῦς ἐπιθήματος εἶναι τὸ ἐν *εἰκ. 6, A* δεξιὰ (ἀριθ. εὐρ. 875), μήκ. 0,57. πλ. 0,50. ὕψ. 0,25. διάμ. 0,35. Τὸ κιονόκρανον τοῦτο εἶναι ὁμοιον σχεδὸν μὲ τὰ κιονόκρανα τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς ὡς πρὸς τὸν σταυρὸν ἐντὸς στεφάνου ἐκ δάφνης καὶ τὰς ἑλικας, μετὰ τῆς διαφορᾶς, ὅτι τὰ ἐκατέρωθεν τοῦ στεφάνου κενὰ ἐνταῦθα πληροῦνται ὑπὸ δύο πτηνῶν, ταῶν ἀντιμετώπων καὶ ραμφιζόντων τὸν στέφανον· μεταξὺ δὲ τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐκφύονται ἀνὰ εἰς κλώνος φυτοῦ καταλήγων εἰς ἑξ ὀξέα ἐλλειροειδῆ φύλλα (*εἰκ. 7*). Ἐπὶ

(Εἰκ. 6 A) Σύνθετον κιονόκρανον ιωνικόν

(Εἰκ. 7) Οἱ ταῶ μετὰ τοῦ στεφάνου ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 6 κιονοκράνου

δὲ τῆς ἀντιθέτου λοξοτήτου πλευρᾶς παρίσταται ἐν τῷ μέσῳ ἀπλοῦς, σταυρὸς ἀνισοσκελῆς. Αἱ ἑλικες τοῦ κιονοκράνου εἶναι σμικραί, ὡς ἐν τοῖς τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς ἀνευ ἑτέρου διακόσμου, πλὴν τῶν κατὰ τὸ μέσον γλυπτῶν ζωνῶν· ὁ δὲ ἑλίκος κοσμεῖται δι' ὧν. Τὸ κιονόκρανον τοῦτο εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου πρὸς ἕτερα εὐρεθέντα ἀλλαγοῦ τε καὶ ἐν Ἀλμυρῷ καὶ Νέῃ Ἀγχιάλῳ (χριστ. Φθιώτισι Θήβαις), μετὰ τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἐν ἐκείνοις δὲν παρίστανται ἐκατέρωθεν τοῦ στεφάνου ἢ τοῦ σταυροῦ ταῶ ἢ ἄλλα πτηνά, ἀλλὰ φύλλα ἀκάνθης μαλακῆς, ἢ κενὰ διακόσμου. Ὁ δὲ διάκοσμος εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ ἐπὶ σαροκοφάγῳ τοῦ ἐπισκό-

που Θεοδώρου ἐν τῷ ἐν Ραβέννη ναῷ San Apollinare in classe. Τὰ δὲ πτηνὰ εἶναι προσφιλὲς θέμα τῆς παλαιοχριστιανικῆς τέχνης παριστάμενα ἐπὶ διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παλαιοχριστιανικῶν ναῶν· καὶ διήρκεσαν ὡς τοιοῦτο καθ' ὅλην τὴν μεσοβυζαντινὴν περίοδον καὶ μέχρι τέλους σχεδὸν τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων. Οὕτως ἐπὶ τεμαχίου θωρακίου ἐντετειχισμένου ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ἐπὶ τοῦ λήφου Ἐπισκοπῆς ἐν Ἀνω Βόλῳ παρίσταται ταῶς ραμφίζων σταφυλῇν. (1). Ἐπίσης ἐπὶ πλακὸς σαρκοφάγου τῆς Ἀννης Μαλιασσηνῆς παρίστανται ἐν τῷ μέσῳ ἐν ἐπιτεδογλύφῳ δύο ταῶ ἀντίνωτοι καὶ ἀντιμέτωποι, στρέφοντες δηλ. τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ ραμφίζοντες ἄνθος. (2) Ἀνάλογα δὲ τεμάχια ἀπόκεινται ἐν τῇ συλλογῇ Νέας Ἀγχιάλου, ἐν ψηφιδωτοῖς δαπέδοις τῆς πόλεως ταύτης, ἐν τινι κρήνῃ βορειοδυτικῶς τοῦ πρώην φρουρίου Βόλου, ἐν Καισαριανῇ τῆς Ἀττικῆς, ἐν τῷ ναῷ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἐν Βηθλεὲμ, ἐν τῷ Βαπτιστηρίῳ τῶν Ὀρθοδόξων ἐν Ραβέννη, ἐν τῷ ναῷ Ἀγ. Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Νικοπόλει κ.λ.π. (3) Ἐπίσης ταῶ μετ' ἄλλων πτηνῶν ἐναλλάξ παρίστανται ἐν τινι θωρακίῳ ἐντετειχισμένῳ ἐν παντοπωλείῳ τοῦ χωρίου Κουρφαλίου τοῦ Ἀλμυροῦ καὶ ἐπὶ τινῶν γλυπτῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Παναγίας Γοργοεπηκόου (Ἀγ. Ἐλευθερίου) καὶ ἐπὶ τεμαχίων χριστιανικῶν τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν (4). Κατὰ ταῦτα δὲ

(1) N. J. Giannopoulos. Les constructions byzantines de la région de Démétrias, ἐν Bull. de Corresp. Hellén. XLIV. 1920, 186, fig. 4, A.—Πρβλ. Δελτίον Χριστ. Ἀρχ. Ἐταιρ. τεύχ. Δ', 1904, σελ. 35, εἰκ. 4, περὶ ὁμοίου διακόσμου ἐπὶ σαρκοφάγου ἐπισκόπου ἐν S. Apollin. in classe.

(2) N. J. Giannopoulos, ὡς ἄνω σελ. 196, fig. 8.

(3) Diehl, L'Art byzantin, p. 122, fig. 53.—Κ. Ζησίου Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας 1913 σ. 126.—Ἀλ. Φιλαδέλφους, Αρχ. Εφημ. 1916, 33-35.—Τὸ δὲ θωράκιον τῆς κρήνης τοῦ φρουρίου Βόλου ἐδημοσιεύθη ὑφ' ἡμῶν ἐν Ἡμερολογίῳ τῆς «Πανακοθήκης».

(4) K. Michel und A. Struck, Ath. Mitteil. XXXI, 1906, 296, fig. 5-6.—Α. Ξυγγόπουλος, Αρχ. Εφημ. 1915 σ. 65.—J. Strzygowski, Καισαριανὴ ἐν Αρχ. Εφημ. 1902, σ. 70.

τὸ ἡμέτερον κιονόκρανον ὑποθέτομεν ὅτι ἀνάγεται εἰς τὴν 5' ἑκατονταετηρίδα.

7. — **Βάσις κιονίσκου (εἰκ. 8)**, ἴσως κιβωρίου Ἀγίας Τραπέζης, κυλινδρική, ὕψ. 0,15. Καὶ ἡ μὲν καθ' αὐτὸ βάσις ἔχει ὕψος 0,40 καὶ διάμ. κάτω 0,22 καὶ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ συμφυοῦς κορμοῦ τοῦ κιονίσκου, ἔχοντος ὕψος 0,28, διὰ 12 ὀδοντωτῶν γωνιωδῶν ἐσοχῶν καὶ ἐξοχῶν, ἀφ' ὧν ὡς ἀπὸ ῥίζης τέσσαρα φύλλα ἀκάνθης πριονωτῆς ἐκφύονται, ἐν ἧ ἐγένετο χρῆσις τρυπάνου, συναπτόμενα κατὰ τὰ ἄκρα ἀλλήλοις. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ σπονδύλου ὑπάρχει τόρμος πρὸς γόμφωσιν ἑτέρου σπονδύλου, ἴσως τοῦ κιονίσκου. Τὸ εἶδος δὲ τοῦτο τοῦ κιονίσκου, κοσμουμένου ὑπερθεῖν τῆς βάσεως διὰ ἀκάνθης πριονωτῆς, μοι ὑπενθυμίζει δύο ὅμοια μεγαλείτερα ἐκ Φθιωτίδων Θηβῶν ἐν ἐκείνοις τὰ 4 φύλλα τῆς ἀκάνθης εἶναι ἀναλόγως τῆς βάσεως μεγάλα καὶ πλατέα, ἀλλ' ἀκάνθης μαλακῆς ἐν τῷ ἐνὶ ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἐκφύονται ἀλλεπάλληλα φύλλα ὀξέα τριγωνικὰ ὑδροχαροῦς φυτοῦ. Κατὰ ταῦτα δέ, ὡς ἐκ τῆς τεχνοτροπίας τῆς ἡμετέρας βάσεως ἐξάγεται, αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν 5' ἑκατονταετηρίδα.

(Εἰκ. 8) Βάσις κιονίσκου ἐκ Χαλκίδος

8. — **Τρία κιονόκρανα** μικρὰ κιβωρίων Ἀγίας Τραπέζης σφηνεξάμενα ἐν τῷ μουσεῖῳ Χαλκίδος· τέταρτον εἶναι ἐντετειχισμένον ἐν τῇ κλίμακί τῆς οἰκίας τοῦ ἀποστράτου ταγματάρχου Ἀποστολίδου ἐν ὁδῷ Κράτητος, ἄνωθεν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς· ἕτερον δὲ εἶναι ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, χρησιμεῦον ὡς βάσις κηροπηγίου. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν τὸ ἕτερον προέρχεται ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκίας· τὰ δὲ ἕτερα δύο ἐκ τῆς οἰκίας Χατζηνικόλαου, ἐν ὁδῷ Χαρώнда, συνοικίας Ἀγίας Παρασκευῆς. Ἐν τῇ οἰκίᾳ δὲ τοῦ Ἀποστολίδου καὶ τῇ παρακειμένῃ ἑτέρᾳ οἰκίᾳ κεῖνται καὶ κιονίσκοι ἢ θραύσματα αὐτῶν, κυλινδρικοὶ ἢ ὀκτά-

γωνιοί λεπτοί, ὥς καὶ θραύσματα μεσοθυρίων διλόβων παραθύρων. Τῶν κιονοκράνων δὲ τούτων ἐφωτογραφήσαμεν δύο, τῶν δὲ λοιπῶν θὰ δώσωμεν ἀπλᾶς περιγραφάς. Ἐσημειώσαμεν δὲ λεπτομερῶς τὰς θέσεις τῆς εὐρέσεως αὐτῶν ἵνα ἴδωμεν ἐκ τίνων ναῶν προέρχονται.

Τὸ ἐν εἰκόνι 9, A δεξιὰ κιονόκρανον (ἀρ. εὐρ. 873) εἶναι

B

A

κυβικὸν σχεδὸν ἰσοπαχὲς καθ' ὅλας τὰς πλευράς. Κάτωθι δὲ ἐν τῇ βάσει ἔχει ἑγγλυφον κοίλωμα πρὸς ἐνθεσιν ἐν τῷ σπονδύλῳ τοῦ κιονίσκου. Ἐπὶ δὲ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ πλευρῶν φέρει τὸ αὐτὸ κόσμημα, ἥτοι δύο φύλλα ἀκάνθου μαλακῆς ἀνεστραμμένα

(Εἰκ. 9) Δύο κιονόκρανα παλαιохριστιανικά ἐκ Χαλκίδος τὸ ἐν ἀντιθέτως τοῦ ἑτέρου, περιβαλλόμενα ὑπὸ ὀρπῆκων συνελισσομένων ἐκατέρωθεν εἰς ἑλικας.

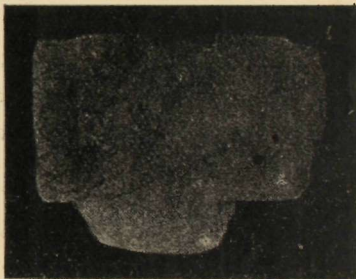
Τὸ δ' ἐν εἰκόνι 9, B εἶναι σχήματος σχεδὸν κολούρου κώνου ἀνεστραμμένου μετὰ συμφυοῦς ἄβακος. Κάτωθι δ' ἐν τῇ βάσει ἔχει τόρμον πρὸς γόμφωσιν ἐπὶ τοῦ κιονίσκου· ὥς κόσμημα δὲ φέρει ὅλως ἰδιόρρυθμον, ἥτοι ἀπὸ τῆς βάσεως ἐκφύονται ἐσχηματοποιημένα φύλλα πλατέα καταλήγοντα εἰς λοβούς, ἐν τῷ μέσῳ δὲ καὶ ἄνωθεν τῶν μέσων λοβῶν εἶναι ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς ῥόδακες ὀκτάφυλλοι. Τὸ κιονόκρανον τοῦτο ὡς πρὸς τὰ φύλλα ἐν εἴδει αὐλακώσεων εἶναι ὅμοιον περίπτου πρὸς ἕτερον κιονόκρανον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου τῶν περιχώρων Ἀρετῆς. (1)

Τὸ τρίτον κιονόκρανον εἶναι ἀπλούστερον, σχήματος κολούρου κώνου ἀνεστραμμένου μετὰ συμφυοῦς ἄβακος, (ἀρ. εὐρ. 874). Κατὰ δὲ τὰς 4 γωνίας φέρει τέσσαρα πλατέα φύλλα λογχοειδῆ,

(1) Ἀ. Ὁρλάνδος. Τρεῖς ἀνέκδ. βυζ. ναοὶ τῶν περιχώρων Ἀρετῆς, ἐν Δελφῶν ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἔταιρ. Η', 321 εἰκ. 6. Ὁ κ. Ὁρλάνδος τὸ κιονόκρανον τοῦτο χρονολογεῖ εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα. Περί τοῦ ἡμετέρου δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν γνώμην, θεωροῦμεν ὅμως αὐτὸ βυζαντινόν.

ἐφ' ὧν ἐπιτίθενται τέσσαρα ἕτερα, ἀνὰ ἑφ' ἑκάστου, φύλλα στενὰ ταινιοειδῆ καταλήγοντα εἰς ἑλικας κατὰ τὰς γωνίας τοῦ κιονόκρανου· ἐπὶ δὲ τῆς προμετωπίδος τοῦ καλάρου ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς κεῖται ἀνὰ ἓν κομβίον ἡμισφαιρικόν. Ζεύγη κομβίων εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι εἶναι καὶ ἐπὶ κιονοκράνου ἐκ τῶν Φθιωτῶν Θηβῶν. Συνεπῶς καὶ τὸ ἡμέτερον κιονόκρανον ἀσφαλῶς θὰ εἶναι σύγχρονον ἐκείνῳ, ἀναγόμενον εἰς τὴν ς' ἢ τὸ πολὺ ζ' ἑκατονταετηρίδα.

9.— *Κιονόκρανον ὀρθογώνιον (εἰκ. 10)* λευκοῦ μαρμάρου μετὰ συμφυσῆς ἄβακος τύπου ἐπιθήματος (ἀρ. εὐρ. 890), μήκ. 0,71. πλ. 0,41. ὕψους (πάχ.) 0,21. Τὸ σχῆμ' αὐτοῦ εἶναι τὸ σύννηθες κολούρου κώνου χαμηλοῦ· ἡ βάσις αὐτοῦ στρογγύλη ἐφαρμοζομένη ἐπὶ τοῦ ὑποβαστάζοντος αὐτὸ κίονος. Κατὰ τὰς λοξομητέους στενὰς πλευρὰς ὡς γλυπτικός κόσμος εἶναι ἐν τῷ μέσῳ μὲν σταυρὸς μελιταῖος μετὰ πεπλατυσμένων τῶν ἄκρων τῶν κεραιῶν ἐντὸς κύκλου, κατὰ δὲ τὰς δύο ἄνω γωνίας τοῦ σταυροῦ ἀνὰ ἓν

(Εἰκ. 10) Κιονόκρανα ὀρθογώνια τύπου ἐπιθήματος τοῦ 4ου αἰ.

τρίφυλλον καλυκόςχημον ἀνθύλλιον· ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ κύκλου ἀνὰ δύο πλατέα καὶ ὀξέα ἄνω φύλλα ὑδροχαροῦς φυτοῦ· κάτωθι δὲ τούτων ἐπὶ τοῦ καλάρου τῆς αὐτῆς πλευρᾶς ἐντὸς κύκλου σταυρὸς ἕτερος ἰσοσκελὲς μελιταῖος· κατὰ δὲ τὰς γωνίας δύο φύλλα πλατέα ἑλλειπιοειδῆ ὑδροβρίου φυτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς ἐπὶ μὲν τοῦ ἄβακος ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸς μετὰ πεπλατυσμένων τῶν ἄκρων τῶν κεραιῶν, ἔχων πῶς τὴν κάτω κεραιάν μακροτέραν· κατὰ δὲ τὰς γωνίας ἡμίφυλλα, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, ὑδροβρίου φυτοῦ· κάτωθι δὲ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ κώνου ἐσχηματοποιημέτη περιστερὰ ἐγχάρακτος. Κατὰ δὲ τὰς μακρὰς πλευρὰς τοῦ ἄβακος εἶναι κοίλωμα ἀβαθὲς αὐλακοειδές. Τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι τύπου ἐπιθήματος μετὰ μόνης τῆς δια-

φορᾶς ὅτι εἶναι ἐστηριγμένον ἐπὶ κίονος καὶ οὐχὶ κιονοκράνου. Τοιαῦτα ἐπιθήματα εἶναι γνωστὰ πλείστα. Ἀνάγονται δὲ εἰς τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα, διότι εὗρέθησαν τοιαῦτα ἐν Ρώμῃ χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 353 ἔτους, ἀλλ' ἐγενικεύθησαν κατὰ τὴν Ε' καὶ 5' ἑκατονταετηρίδα. Τὸ ἡμέτερον λοιπὸν μνημεῖον, ὃν ἐν ταῦτῳ κιονόκρανον καὶ ἐπίθημα, ἀνάγεται εἰς τὴν ὁμάδα τῶν συνθέτων κιονοκρανῶν τοῦ δωρικοῦ ὄνθμου διὰ τὴν ἀπλότητα αὐτοῦ ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ἐπιθήματος, τὰ ὁποῖα εἶναι σπανιώτατα. (1)

10.— Παρὰ τὴν βάσιν κιονίσκου (ἄρ. 7) εἰς τὸ βάθος κεῖται ἐκ τῆς παλαιᾶς συλλογῆς τοῦ μουσείου κιονόκρανον κορινθιάζον, ἔχον ὡς μόνον διάκοσμον αὐτοῦ πέραξ τοῦ καλάρου καθέτως ἐκφυόμενα φύλλα ἐσχηματοποιημένα φύτῳ ἐκατέρωθεν τοῦ στελέχους κατὰ ξηρά καὶ ἄτεχνα, ὅν ὁμοίως περιβάλλεται ὅλος ὁ κάλαθος. Ὡς ἐκ τῆς καθόλου δὲ τεχνοτροπίας δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ὅτι τὸ κιονόκρανον ἀνάγεται εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν βυζαντινὴν περίοδον καὶ δὴ περὶ τὰ τέλη αὐτῆς.

Β! Ἐπιστύλια.

11.— Ἐπιστύλια δύο ἐκομίσθησαν νεωστὶ εἰς τὸ μουσεῖον (ἄρ. εὗρ. 876 καὶ 877). Ἀμφότερα δὲ κοσμοῦνται κατὰ τε τὴν κάτω ἐπιφάνειαν καὶ τὴν λοξότμητον στένῃν πλευρὰν τοῦ μήκους ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν διακόσμου.

Τὸ ἐν *εικόνι 11* τεμάχιον δίδει ιδέαν καὶ τοῦ ἑτέρου. Ἔχει μήκος 0,68. πλ. 0,29. ἄνω πλάτ. 0,42. πᾶχ. λοξοτμ. πλευρᾶς 0,20. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κάτω πλευρᾶς ἐσώθησαν ἐκ τῶν τρεχόντων κύκλων (συριακῶν τροχῶν) δύο καὶ ἥμισυ τοῦ τρίτου. Εἶναι δὲ τριπλοῖ συγκεντρωτικοὶ κύκλοι πληρούμενοι ἐντὸς ὁ μὲν πρῶτος ἀριστερὰ ὑπὸ ὀκταφύλλου ῥόδακος, ὁ δὲ δευτέρος ὑπὸ σταυροειδοῦς ῥόδακος, πληρουμένου κατὰ τὰς γωνίας τοῦ σταυροῦ ὑπὸ διπλοῦ φύλλου στρογγυλουμένου, ἐνῶ τὰ φύλλα τοῦ σταυροῦ εἶναι ὀξεία λογχοειδῆ· ὁ δὲ τρίτος κύκλος, ὡς ἐκ τοῦ ὑπολείμματος φαίνεται, ἐκοσμεῖτο

(1) Μ. Κωνσταντόπουλος. Ἱστορία τῆς Βυζ. τέχνης. Ἀθῆναι, 1900, σελ. 124 καὶ 127.— Τοιαῦτα κιονόκρανα ἱκανὰ ἀπύκνυνται ἐν Ἀλμυρῷ καὶ Ν. Ἀγχιάλῳ διαφέροντα κατὰ τὸν διάκοσμον.

ὑπὸ ῥόδακος ὁμοίου τῷ πρώτῳ· ἡ δὲ γωνία μεταξὺ τῆς κάτω πλευρᾶς καὶ τῆς λοξοτμήτου τοιαύτης κοσμεῖται ὑπ' ἀστραγαλίον χονδροειδοῦς· μεταξὺ δὲ τῶν τρεχόντων κύκλων φύονται ἐπατέρωθεν ἀνὰ ἓν τριφύλλον ἀνθύλλιον. Ἡ δὲ λοξότμητος πλευρὰ κοσμεῖται ὑπὸ ἀνθύλλιου τριφύλλου, τελευτῶντος κάτω εἰς ἑλικας, μεθ' ὃ τρέχοντα λυροειδῆ φυλλώματα (!). Τὰ δύο ταῦτα ἐπιστύλια εἶναι ὅμοια καὶ σύγχρονα. Τὸ δὲ εἶδος τοῦτο τῆς διακοσμῆσεως βλέπομεν καὶ ἐπὶ ὁμοίων ἐπιστυλίων τῆς συλλογῆς Ἀλμυροῦ, ὧν ἓν μὲν προέρχεται ἐκ τοῦ χωρίου Τσαγγλί, κοσμούμενον κατὰ τὰς δύο πλευρὰς ὑπὸ συριακῶν τροχῶν καὶ φυτικοῦ κόσμου, ἄνευ ὁμῶς ἀστραγαλίου· ἕτερον δὲ ἐκ Πλατάνου ἐπὶ θωρακίου ἀποκεκρουσμένου κατὰ τὸ ἥμισυ, παριστάνοντος διελκοῦν σταυρὸν καὶ κοσμουμένου κατὰ τὰς κάτω γωνίας τοῦ σταυροῦ ὑπὸ συριακῶν

(Εἰκ. 14) Ἐπιστύλιον χριστιανικὸν ἐν τῷ Μουσείῳ Χαλκίδος.

διὰ κόμβων, πληρουμένων δὲ ὑπὸ ἐξαφύλλων ῥοδάκων· ἕτερον δ' ἐκ Γαρδικίου τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσης, κοσμούμενον ὑπὸ ὀρθογωνίου περικλείοντος ῥόμβον, συνδεόμενον διὰ κόμβων μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὁ ῥόμβος περικλείει κύκλον μετὰ σταυροῦ ἰσοσκελοῦς· κάτωθι δὲ τοῦ ὀρθογωνίου εἶναι κύκλος περικλείων ῥόδακα μετὰ ἐναλλάξ στρογγύλων καὶ ὀξέων φύλλων· ἡ δὲ γωνία τοῦ ἐπιστυλίου κοσμεῖται ὑπὸ καλοῦ ἀστραγαλίου.

Ὅμοια δὲ τοιαῦτα ἐπιστύλια κοσμούμενα ὑπὸ συριακῶν τροχῶν εὐρέθησαν καὶ ἐν Ἀσκληπιείῳ Ἀθηνῶν, ἔχουσι δὲ ἀναλογίαν πρὸς τὸ εὐρεθὲν ἐν Ghiaour-Keoy ἢ Christian-Keoy,

(1) Πρβλ. ὁμοιον ἐκ Χίου, Γ. Σωτηρίου, *Αρχ. Δελτίον*, τόμ. 4ος, 1916, πίν. 4, εἰκ. 3, β τοῦ Ι' ἕως ΙΑ' αἰῶνος.

τὸ ἀρχαῖον Νότιον παρὰ τὴν Κολοφῶνα, τὸ ὁποῖον φέρει ἐπιγραφὴν τοῦ 960 ἕως 1060 μ. Χ, προερχομένου τοῦ διακόσμου αὐτῶν ἐξ ὑφασμάτων (1). Ὁ δὲ κ. Γ. Σωτηρίου δημοσιεύων τοιαῦτα ἐκ Χίου χρονολογεῖ αὐτὰ μετὰ τῆς Σ' καὶ Ι' ἑκατονταετηρίδος (2). Ὅμοιον δ' ἐπιστύλιον περὶ τοῦ ἐδημοσιεύσαμεν καὶ ἡμεῖς, προερχόμενον ἐκ τοῦ λόφου Ἐπισκοπῆς Ἀνω Βόλου, ἐντετειχισμένον ἐν τινι εἰκονοστασίῳ καὶ κοσμούμανον ὑπὸ σιριακῶν τροχῶν μετὰ ροδάκων (3). Συνεπῶς τὰ ἐπιστύλια ταῦτα, ὥς ἐκ τῆς τεχνοτροπίας ἐξάγεται, δὲν εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ ΙΑ' ἢ ΙΒ' αἰῶνος.

12. — Ἐν τῇ παλαιᾷ συλλογῇ τοῦ μουσείου κεῖται καὶ ἕτερον ἐπιστύλιον (ἀρ. εὐρ, 139), φέρον ἐπὶ τῆς κυρίας ὀρθῶς δύο ἀναγλύπτους σταυροὺς ἰσοσκελεῖς. Τοῦτων ὁ ἀριστερὰ στρογγυλοῦται κατὰ τὰ ἄκρα τῶν κερατιῶν καὶ πληροῦται ἐντὸς διὰ σχοινίου στρεπτοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς βάσεως ἐκφύονται δύο φύλλα ἀκάνθης ἐσχηματοποιημένα ἀγκυροειδῶς. Ὁ δὲ δεξιὰ σταυρὸς ἔχει τὰ ἄκρα τῶν κερατιῶν πεπλατυσμένα ἀπολήγοντα εἰς στρογγύλας ἀποφύσεις· πληροῦται δ' ἐντὸς καὶ οὗτος ὑπὸ στρεπτοῦ σχοινίου. Ἀπὸ δὲ τῆς βάσεως ἐκφύονται δύο μακρὰ λογχοειδῆ φύλλα φοίνικος ἐκατέρωθεν· τέσσαρα δὲ φύλλα φοινικοειδῆ πλατέα καὶ ὀξέα πληροῦσι τὰς γωνίας τοῦ σταυροῦ, ὥς ἐπίσης καὶ τὰς ἄνω γωνίας τοῦ πρώτου ἀριστερὰ σταυροῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ μέσου τῆς δεξιᾶς κεραίας τοῦ σταυροῦ ὁ λίθος εἶναι ἀποκεκρουμένος. Περιβάλλεται δὲ τὸ σύμπλεγμα διὰ στρεπτοῦ πλαισίου, σωθέντος τοῦ τῆς κάτω πλευρᾶς. Ἡ δὲ κάτω λοξότμητος στενὴ πλευρὰ ἐκατέρωθεν περιβάλλεται ὑπὸ μακροῦ λεοβίου ἀστραγάλου ἐσχηματοποιημένου, ἐντὸς δὲ πληροῦται ὑπὸ φυλλώματος φνυτικοῦ συνελισσομένου εἰς ἔλικας τρεχούσας. Τὸ ἐπιστύλιον τοῦτο εἶναι σύγχρονον τοῖς ἀνωτέρω

(1) Ἀ. Συγγήπουλος, Ἀρχ. Ἐφημ., 1915, 65, εἰκ. 20.

(2) Γ. Σωτηρίου, Ἀρχ. Δελτίον, τόμ. 2ον, 1916, σ. 30, πίν. Δ', εἰκ. 1, 2 καὶ 22.

(3) Ν. Ι. Γιαννόπουλος ἐν Bulletin de Corresp. Hellén. X L I V, 1920, σ. 202 εἰκ. 11, Γ. Πρβλ. καὶ Ε. Σωτηρίου Ἀρχ. Δελτίον, τόμ. 4ος, σελ. 29, πίν. 4ος, εἰκ. 2, 6 καὶ 3, α.

περιγραφείσιν ἀναγόμενον εἰς τὴν μεσοβυζαντινὴν περίοδον μεταξὺ τοῦ ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνος (1). Καὶ ὁ κ. Σωτηρίου ἐν τεμάχιον θωρακίου ὅμοιον τῷ ἡμετέρῳ ἐξ Ἐφέσου ἀνάγει εἰς τὴν δευτέραν περίοδον (2).

13. — Ἐπιστύλια καὶ διαζώματα ἔχομεν τέσσαρα, ὧν δύο μὲν ἄρτι ἀνακαλυφθέντα εἶναι ἐντετειχισμένα ἐν ἰδιωτικαῖς οἰκίαις, ὁπόθεν ἀδύνατον εἶναι ν' ἀποτειχισθῶσι, δύο δὲ ἀπόκεινται ἐν τῷ μουσεῖῳ ἐκ τῆς παλαιᾶς συλλογῆς. Καὶ ἐν μὲν τῇ οἰκίᾳ Χατζηνικολάου ἐν ὁδῷ Χαρώνδα (συννοικίας Ἀγ. Παρασκευῆς) εἶναι ἐντετειχισμένον ἐν ἐπιστύλιον ἢ διάζωμα (διότι δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν αὐτό) ἐν τῇ στενῇ λοξομητῇ πλευρᾷ τοῦ μήκους εἶναι ὡς διάκοσμος ἀριστερὰ μὲν πλοχμὸς χωριζόμενος τῆς λοιπῆς σύνθέσεως διὰ κιονίσκου στροπτοῦ· δεξιὰ δ' αὐτοῦ ὄρπακες τρέχοντες μετὰ συνελίσσεων εἰς ἑλικας, ἑλλειψοειδῶς, πληροῦμενοι ἐντὸς μὲν ὑπ' ἀνθυλλίων, ἐκτὸς δὲ ὑπὸ ἀποφύσεων φυλλωμάτων. Μέρος τῆς συνθέσεως μετὰ τὸν πλοχμὸν εἶναι ἐφθορμένον. Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἔχει ἀναλογίαν τινὰ (εἰκ. 12) ὡς

(Εἰκ. 12) Ἐπιστύλιον παλαιοχριστιανικὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ Χατζηνικολάου ἐν Χαλκίδι.

πρὸς τὸν ἑλλειψοειδῆ διάκοσμον πρὸς τὸ ἐκ Χίου ἐπιστύλιον ἐπιπεδόγλυφον. Ἡ χρῆσις δὲ τῶν τοιούτων, κατὰ τὸν κ. Σωτηρίου, (3) ἄρχεται ἀπὸ τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνων, γενι-

(1) Πρβλ. ὅμοιον τεμάχιον παρ' Ἀ. Ὁρλάνδου, Ἡ Μονὴ Βασιλακόβας Ἀθῆναι 1922, σ. 30, εἰκ. 19, ἀναγόμενον εἰς τὸν ΙΑ'. ΙΒ' αἰῶνα.

(2) Γ. Σωτηρίου, Ἀρχ. Δελτίου, τόμ. 7ος σ. 177-178, εἰκ. 51 καὶ σημ. 1, περὶ τῆς λοξομητοῦ πλευρᾶς, ἧς ποιεῖται λόγον ὁ Strzygowski (Σωτηρίου, ὡς ἄνω σ. 178, σημ. 1).

(3) Γ. Σωτηρίου, Ἀρχ. Δελτίου, τόμ. 4ος 1916.

κεύεται δὲ κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα καὶ ἐξῆς. Τὸ ἡμέτερον δ' ἐπιστύλιον φαίνεται πως μεταγενέστερον τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Σωτηρίου δημοσιευθέντος καὶ πιθανὸν ν' ἀνάγῃται εἰς τὴν ΙΑ'—ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα τὸ πολὺ.

14.— Τὸ δ' ἕτερον ἐπιστύλιον εἶναι ἐντεταχισμένον ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς κλίμακος ἀριστερὰ τῆς οἰκίας Δ. Ἀναστασοπούλου, ἐν ὁδῷ Χαρώνδα (εἰκ. 13β). Τοῦτο ἂν καὶ εἶναι ἐπικεχρισμένον δι' ἀσβέστου εἰς παχὺ στρώμα, εἶναι ὅμως καταφανές, δυνάμενον

(Εἰκ. 13.α) Διάζωμα ἀρχ. βυζ. ναοῦ ἐντεταχισμένον ἐν τῇ οἰκίᾳ Χατζηνικολάου ἐν Χαλκίδι, (ὁδὸς Χαρώνδα).

μόνον νὰ ἱχνογραφηθῇ. Εἶναι δ' ἀποκεκρουσμένον δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Ὡς θέμα δ' ἔχει κομβίον ἀπλοῦν ἡμισφαιρικὸν ἐντὸς κύκλου, ἑλλειψοειδὲς ἐξ ὀρθήκων κόσμημα, πληρούμενον ἐντὸς ὑπὸ ῥόδακος ὀκταφύλλου ἐντὸς κύκλου· μεθ' ὃ ἕτερον κομβίον ἡμισφαιρικόν, μεθ' ὃ ἔπονται τόξα στηριζόμενα ἐπὶ στρεπτῶν κιονίσκων, πληρουμένων τῶν κενῶν αὐτῶν ὑπὸ φυτοῦ μετὰ λογχοειδῶν

(Εἰκ. 13.β). Διάζωμα ἀρχ. βυζ. ναοῦ ἐντεταχισμένον ἐν τῇ οἰκίᾳ Δ. Ἀναστασοπούλου (ὁδὸς Χαρώνδα)

φύλλων. Τὴν σύνθεσιν δὲ ταύτην εὐρίσκομεν καὶ ἐπὶ ἐπιστυλίων ἡρειπωμένων ναῶν ἐν Μαγνησίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κεχρονολογημένων τῷ 967 μ. Χ. (1). Κατὰ ταῦτα δὲ ἀμφοτέρω τὰ ἡμέτερα ἐπιστύλια ἀνάγονται εἰς τὸν Ι'—ΙΒ' τὸ πολὺ αἰῶνα.

Τρίτον δ' ἐπιστύλιον ἢ διάζωμα εἶναι τὸ ἐν εἰκότι 2 ὑπ' ἀριθ.

(1) Γ. Σωτηρίου, Χριστιαν. Μνημεῖα Μικρᾶς Ἀσίας, Ἀθήναι 1920, σελ. 52, πινάξ ΚΔ.

εύρετηρίου 135 τοῦ μουσείου. Περιθίει αὐτὸ πλαίσιον στρεπτόν ἐν εἶδει σχοινίου· ἀριστερὰ κεῖται πτηνὸν ῥαμφίζον σταφυλὴν συνδεομένην μετ' ὄρηκος, ἐξ οὗ κρέμαται κάλαθος πλήρης σταφυλῶν· δεξιὰ συνεχίζεται ἡ κληματὶς διακλαδιζομένη εἰς σταφυλὴν καὶ φύλλα· ~~ἐπειτα κομβίον ἡμισφαιρικόν~~, κοσμούμενον ὑπὸ σταυροῦ ἀνοιγομένου κατὰ τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν καὶ διακλαδιζομένου κατὰ τὰς γωνίας εἰς φύλλα μαλακῆς ἀκάνθου.

Θραῦσμα τοῦ προηγουμένου φαίνεται ὅτι εἶναι ἕτερον τεμάχιον τῆς παλαιᾶς συλλογῆς τοῦ μουσείου (ἀρ. εὐρ. 136), ἀποκεκρουμένον δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ. Καὶ ἀριστερὰ μὲν παρίσταται κομβίον ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ· δεξιὰ ἀψιδώματα τρέχοντα, ὧν ἐσώθησαν δύο καὶ ἡμισυ, πληρούμενα ὑπ' ἀνθυλλίου ἐκ φύλλων στενῶν καὶ αἰχμηρῶν καὶ στηριζόμενα ἐπὶ κιονίσκων διπλῶν. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διακοσμήσεως διὰ κομβίων κεκοσμημένων διὰ σχοινοπλέγματος σταυροειδῶς βλέπομεν καὶ ἐπὶ μαρμαρίνου εἰκονοστασίου, ἐντετειχισμένον ἐπὶ τῆς ἀνατολ. ἀψίδος ἡρειπωμένου βυζ. παρεκκλησίου ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἐπισκοπῆς ἐν Ἀνώ Βόλῳ, ὅπερ ἐχρονολογήθη μετὰ τὸ ΙΑ'—ΙΓ' αἰῶνος· ἀλλ' εἶναι γνωστόν ὅτι ἡ διακόσμησις αὕτη ἀνέρχεται μέχρι τοῦ Ι'. αἰῶνος καὶ ἐξῆς, ὡς ἐξάγεται ἐκ τεμαχίων, τὰ ὁποῖα δημοσιεύει ὁ κ. Σωτηρίου ἐκ Μαγνησίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἄλλων συναφῶν μνημείων (1.).

15. — *Μέγα ἐπιστύλιον* λευκοῦ μαρμάρου ἀποκλίνοντος εἰς τὸ ὑποκύανον, ἐντετειχισμένον ὡς οὐδὸς (κατώφλιον) ἐν τῇ ἐξωθύρᾳ τοῦ παραλιακοῦ ξενοδοχείου ὑπνοῦ «Παρνασσός» ἔναντι τῆς γεφύρας, ἀνεστραμμένον οὕτως ὥστε ἡ μία πλαγία λοξότητος

(1) N. I. Giannopoulos, Les constructions byzantines de la région de Démétrias. ἐν Bull. de Corresp. Hellén. XLIV, 1920, p. 196, fig. 8. Προβλ. αὐτόθι p. 187, fig. 4. Δ. p. 190, fig. 5 Δ. p. 208, fig. 12. Προβλ. G. Millet, αὐτόθι p. 210-215 καὶ τὰ παρ' αὐτῷ πηγάς. — Α. Ὁρλάνδος, Ἡ Μονὴ Βαρνάκοβας, Ἀθήναι 1922, σ. 30, εἰκ. 19. Ὅμοιον τεμάχιον ὅπερ χρονολογεῖ ὁ κ. Ὁρλάνδος εἰς τὸν ΙΑ'—ΙΒ' αἰῶνα.

πλευρὰ τοῦ μήκους νὰ κεῖται πρὸς τὰ ἔξω. Ἔχει μῆκος 2,07, πλάτος τῆς κάτω πλευρᾶς (νῦν ἄνω) 0,28 καὶ πάχος τῆς λοξοτιμήτου πλευρᾶς 0,13. Ἡ ἐπὶ τῆς λοξοτιμήτου πλευρᾶς διακόσμησις εἶναι κουφικὴ ἐπιπεδόγλυφος (εἰκ. 14).

(Εἰκ. 14) Ἐπιστύλιον παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ, χρησιμοποιηθὲν ὡς κατώφλιον ἐν τῇ ἐκθύρᾳ τοῦ Ξενοδο. «Παρ. νασός» ἐν Χαλκίδι

Ἀνάλογον δὲ διακόσμησιν εὐρίσκομεν ἐπὶ πλακὸς σαρκοφάγου τῆς Ἀννης Ἀγγελίνης Μαλιασσινῆς, δημοσιευθείσης ὑφ' ἡμῶν καὶ ἐντετειχισμένης ἐν τῇ προσκομιδῇ τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς «Ἐπισκοπῆς» ἐν Ἀνω Βόλῳ (1). Ἔχομεν γνωστὰ ἱκανὰ ἐπιπεδόγλυφα. Οὕτω τεμάχιον ἐπιστυλίου ἐκ Χίου μετὰ διανθήσεων ρομβοειδῶν κλπ. Ὁ δὲ κ. Σωτηρίου λέγει ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο ταῦτα εἰς ἐσωτερικὰς ζώνας ναῶν καὶ ὅτι ἡ χρῆσις αὐτῶν ἄρχεται ἀπὸ τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνων, ὡς καὶ τὸ ἐκ Χίου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ Ι΄ αἰῶνος (2).

Ἄλλοτερον τεμάχιον ἐπιπεδόγλυφον μετὰ καμπύλης ἀντυγος, ἔχον κουφικὴν διακόσμησιν, ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Ὁρλάνδος, προερχόμενον ἐξ Ὁμορφῆς Ἐκκλησιᾶς τῆς Ἀττικῆς (3). Ἱκανὰ δ' ἐπιστύλια καὶ ἄλλα ἐπιπεδόγλυφα ἀπόκεινται εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἀσκληπιεῖον, ὡς καὶ ἐντετειχισμένα ἐπὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις βυζαντι. ναοῦ τῶν Ἀγ. Θεοδώρων (4). Τὸ ἡμέτερον ὅμως ἐπιστύλιον

(1) Ν. Ι. Γιαννόπουλος ἐν Β. C. Η. ὡς ἄνω.

(2) Γ. Σωτηρίου, Ἀρχ. Δελτίον, τόμ. 4ος, 1916, σ. 30 κλπ.

(3) Α. Ὁρλάνδος, Ἡ Ὁμορφη Ἐκκλησιὰ, σ. 24, εἰκ. 21. Πρβλ. ἐν γένει περὶ ἐπιπεδογλύφων καὶ J. Strzygowski, Comptes Rendus du Congrès international d'Archéologie, 1905, σ. 312.

(4) Α. Συγγρόπουλος, Ἀρχ. Ἐφημ. 1915 εἰκ. 13 καὶ 14, κλπ.

δύναται νὰ ἦναι σύγχρονον πρὸς τὴν κουφικὴν διακόσμησιν τῆς Ἀννης Μαλιασσινης τῆς Ἐπισκοπῆς Ἀνω Βόλου ἢ μᾶλλον ἀρχαιότερον ἐκείνης ἀναγόμενον ἴσως εἰς τὸν ΙΑ΄ ἢ ΙΒ΄ αἰῶνα, δεδομένον ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος ἡ Χαλκίς μετὰ τοῦ λοιποῦ βυζαντινοῦ κράτους εἶχον περιέλθει ὑπὸ τὴν φραγκικὴν κατάκτησιν, ὅτε δὲν ἠδύνατο ἴσως ἐν Χαλκίδι νὰ ἀνεγείρωσι ναοὺς μετὰ τοιούτων γλυπτῶν διακοσμήσεων.

Γ') Θωράκια.

16. — **Θωράκιον** τι, ὅπερ ἐκομίσαμεν εἰς τὸ μουσεῖον (ἀρ. εὐρ. 882), ἀποκεκρουμένον δεξιὰ καὶ κάτω, ἔχει ὡς θέμα διακοσμήσεως ἄνω μὲν ἐν πλαισίῳ τρέχοντας κύκλους, πληρουμένους ὑπὸ ροδάκων, ὄντων ἤδη ἀποτετριμμένων τὰ πολλὰ· κάτωθι δὲ ὑφ' ἑνὸς κύκλου ἐντελοῦς καὶ ἡμίσεως ἐτέρου, πληρουμένων ὑπὸ ρόδακος μετὰ στρογγυλουμένων τὰ ἄκρα φύλλων.

17. — Ἐκ δὲ τῶν θωρακίων τῆς παλαιᾶς συλλογῆς δύο φαίνονται ὄντα παλαιοχριστιανικά, ὧν τὸ ἕτερον (ἀρ. εὐρ. 140 Α) ἔχει ὡς θέμα κύκλον μέγαν, ὃν ἐντὸς περιθέουσιν ἡμικύκλια ἀλληλένδετα, τελευτῶντα κάτωθι εἰς ἑσωτερικὸν ἀνθύλλιον τρίφυλλον. Ἔτερα δὲ δύο εἶναι μεσοβυζαντινά. Τοῦ ἑνὸς τούτων ὀρθογωνίου (ὑπ' ἀριθ. εὐρ. 131) τὸ θέμα εἶναι ἀετὸς ὀρθίος κατ' ἐνώπιον μετ' ἀνοικτῶν πτερύγων ἐσχηματοποιημένων· κατὰ δὲ τὰς γωνίας τῶν πτερύγων ἔχει μικροὺς σταυροὺς· κάτωθι δὲ ὁ ἀετὸς κρατεῖ διὰ τῶν ὀνύχων λαγῶν, ὃν σπαράσσει ἀσπαίροντα (1). Ὅμοια παράστασις εὗρηται καὶ ἐπὶ δαπέδου μαρμαροθετημένου ἐν τῇ μονῇ Βαρνάκοβας. (2)

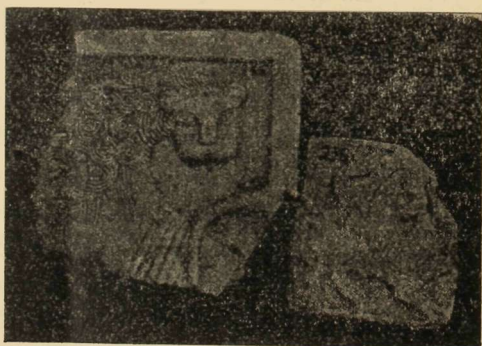
Τὸ δὲ ἕτερον τῶν θωρακίων τούτων παρίστησιν ἀετὸν ὀρθιον

(1) Τὸ πρῶτον ἀετοφόρον θωράκιον ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ τοῦ Miller — **Δάμπρον**, *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι* τόμ. Β', σ. 207. Πρβλ. **Γ. Σωτηρίου**, ἐκ *Χίου*, *Ἀρχ. Δελτίον* τόμ. 4ος πίν. 4, εἰκ. 4. τὸ αὐτὸ θέμα ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ πινακίων βυζαντινῶν. Πρβ. **Ἀλ. Φιλαδελφῶς** *Βυζαντινὰ ἀγγεῖα ἐν Δελτίῳ χριστ. ἀρχ. ἐταιρείας* Τόμ. Α'. Περίοδος Β'. σελ. 36, ἀρ. 7.

(2) **Α. Ὁρλάνδος**, *Ἡ μονὴ Βαρνάκοβας*, Ἀθ. 1922, σελ. 26, εἰκ. 14.

κατ' ἐνώπιον μετ' ἀνοικτῶν πτερυγῶν (ἀρ. εὐρ. 132) βλέποντα δεξιὰ καὶ κρατοῦντα διὰ τῶν ὀνύχων κεφαλὴν ἀνθρώπου κερασφόρον (;) ἴσως διαβόλου(;). Ὅμοίαν παρὰστασιν, ἄνευ ἀετοῦ ὁμως, εἶδομεν ἐπὶ τετραγώνου κάτω δεξιὰ μεγάλῃς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ (τέμπλῳ) τοῦ ἐν Κάστρῳ Ἀγ. Γεωργίου ναοῦ τῶν Ἀγίων Θεωδώρων ἐν Κεφαλληνίᾳ. Ἐπὶ τῆς τετραγώνου ταύτης μικρᾷ εἰκόνος παρίσταται ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα ἐν νεφέλαις, κάτωθι δὲ ἀντιμέτωποι καὶ γονυκλινεῖς δύο εὐγενεῖς λιτανεύοντες, φέροντες ἐνενικὰς στολὰς καὶ φενάκας ἐπὶ τῶν κεφαλῶν στυλῶν· εἰς τὸ βάθος διακρίνονται ὄρη, κάτωθι δὲ τῶν εὐγενῶν σκοτεινὸν ἔδαφος, ἐν δὲ τῷ μέσῳ κεφαλὴν κερασφόρον διαβόλου καὶ δύο δαίμονας μέλανας καὶ κερασφόρους ἐκατέρωθεν αὐτῆς, ἔργον τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Τὰ δύο λοιπὸν ταῦτα ἀετοφόρα ἀνάγλυφα θωράκια, ὡς ἐκ τῆς καθόλου τεχνοτροπίας αὐτῶν ἐξάγεται, εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰ τοῦ Ἀγ. Ἐλευθερίου ἐν Ἀθήναις καὶ ἀνάγονται μετὰ τοῦ IB' - ΙΓ' αἰῶνος. Ὅμοίαν παρὰστασιν βλέπομεν ὡς πρὸς τὸν ἀετὸν σπαράσσοντα λαγῶν καὶ ἐπὶ θωρακίου ἐπιπεδογλύφου τοῦ ἐν Ἀρτηναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ὅπερ χρονολογεῖται κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα. (1)

(Εἰκ. 15) Χριστιαν. θωράκια, ἐξ' ὧν ἀνάγλυπτος γούψ καὶ λέων.

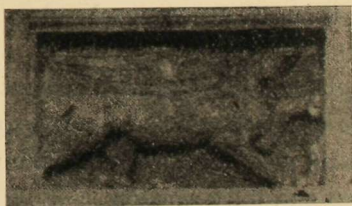
18.—Ἐν (εἰκ. 15) παρίσταται δεξιὰ τεμάχιον θωρακίου ἀποκεκρούμενον δεξιὰ τῆς παλαιᾶς συλλογῆς τοῦ μουσείου (ἀρ. εὐρ. 336.), ἐν ᾧ παρίσταται γούψ, ἢ ἱππαλεκτροῦν(;) τετράπους μετ'

(1) Ἄν Ὁρλάνδος, ἐν *Λελλίφ Ἱστορ. καὶ Ἑθνολ.* Ἑταιρ. Η'. 1923 σελ. 322, εἰκ. 7. καὶ σελ. 332.

ἀνοικτῶν περὺγων, συστρέφον τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπισθεν καὶ τὴν οὐρὰν διὰ τῶν σκελῶν διευθυνομένην πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ αὐτὴ παράστασις φέρεται καὶ ἐπὶ τετραπλεύρου ὑψηλῆς μαρμαρίνης στήλης, παρασιτῆδος ἴσως θύρας, ἀποκειμένης ἐν τῷ μουσεῖῳ, πρὸς τὰ ἄνω ἀνάγλυφος (ἀρ. εὔρ. 133). Ὁ γρύψ ἐνταῦθα ἔχει τὴν αὐτὴν στάσιν, οἷαν καὶ ἐν τῷ τεμαχίῳ τοῦ θωρακίου. 19. — Ἐπίσης ἐν τῇ αὐτῇ *εἰκόνι* 15 παρίσταται ἀριστερὰ ἕτερον τεμάχιον θωρακίου ἔχον ἐν ἀναγλύφῳ λέοντα. Τὸ τεμάχιον εἶναι ἀποκεκρουμένον ἀριστερά, κάτω καὶ ὀλίγον κατὰ τὴν κάτω δεξιὴν γωνίαν καὶ πλαισιοῦται ἄνω καὶ δεξιὰ. Ἐσώθη ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ καὶ μέρους τοῦ στήθους τοῦ λέοντος, βλέποντος κατ' ἐνώπιον. Ἡ χαίτη αὐτοῦ εἶναι ἐσχηματοποιημένη διὰ πλοχμῶν. Ὁμοίαν παράστασιν ἔχομεν καὶ ἐπὶ ἑτέρου θωρακίου ἐντετειχισμένου ἐν κρήνῃ τῆς ἐν ὁδῷ Κράτητος παρὰ τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν οἰκίας τοῦ Ἰσραηλῆτου Κρέν, ἔνθα αἱ χαῖται τῶν δύο λεόντων εἶναι ἐσχηματοποιημέναι διὰ πλοχμῶν. Ὁμοίως δὲ συνθέσεις λεόντων μετὰ χαιτῶν ἐκ πλοχμῶν ἔχομεν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ναῷ τῆς Γοργοεπηκόου (Ἀγ. Ἐλευθερίου) καὶ ἐπομένως τὰ ἡμέτερα μνημεῖα εἶναι σύγχρονα ἐκείνοις, ἀναγόμενα εἰς τὴν Ι΄ ἕως ΙΒ΄ ἑκατονταετηρίδα.

Ἡ παράστασις τοῦ γρυπὸς ἐκ πλαγίου (*profil*), βλέποντος δεξιὰ, εὔρηται καὶ ἐπὶ ἀναγλύφου ὀρθογωνίου ἐντελοῦς, ἐντετειχισμένου ὡς ὑπερθύρου ἐπὶ παλαιᾷ βενετικῆς οἰκίας, κειμένης πρὸς δυσμὰς τῆς πλατείας τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς καὶ ἀκριβῶς ἔναντι τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας (*εἰκ.* 16). (1) Ἡ παράστασις αὕτη γρυπὸς ἢ ἱππαλε-

(Εἰκ. 16) Ἀνάγλυφον γρυπὸς ἐν Χαλκίδι, ἔναντι Ἀγ. Παρασκευῆς, ἐπὶ ἐνετικῆς οἰκίας ὡς ὑπερθύρον

(1) Ἡ ἐνετικὴ αὕτη οἰκία ἔχουσα ἐν κάτω ὀρόφῳ στοὰς ἐκ γοθικῶν τόξων στηριζομένων ἐπὶ μεγάλων μαρμαρίνων κιόνων καὶ κιονοκρανῶν βυζαντινῶν λέγεται ὅτι ἦτο τὸ Διοικητήριον τοῦ Ἐνετοῦ Προβλεπτοῦ.

κτερόνους εἶναι γνωστὴ καὶ ἐκ παλαιοχριστιανικῶν μνημείων. Οὕτως ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἐν Δράμα κεῖται ἐπεστρωμένον ἔσωθεν πρὸ τῆς μεσημβρινῆς θύρας τοῦ ναοῦ μέγα ἀνάγλυφον, ὅπερ καὶ ἡμεῖς εἶδομεν τῷ 1892 ἔχον ἱππαλεκτρύονα ἢ γρύπα τετράπουν, ἀποτριβὲν τὰ πολλὰ ὑπὸ τῶν ποδῶν τῶν εἰσιόντων ἐν τῷ ναῷ. (1) Ἐπίσης ἡ αὐτὴ παράστασις εὐρίσκεται καὶ ἐπὶ τοῦ πολυθρυλῆτου διὰ τὴν κτιτορικὴν αὐτοῦ ἐπιγραφὴν μαρμαρίνου τόξου τοῦ ἐν Ἀρτῇ ναοῦ τῆς Παρηγορητίσσης. (2)

20.— Τεμάχιον θωρακίου λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουσμένον

(Εἰκ. 17) Θωράκιον Χριστοῦ
ναοῦ Χαλκίδος

δεξιὰ μέχρι πού τοῦ μέσου (ἀρ. εὐρ. 892), σωθέντος τοῦ ἀριστεροῦ τεμαχίου, σχήματος ὀρθογωνίου, ὕψ. 0,44. πλάτος κατώτερον 0,40 (ὄντος τοῦ θωρακίου λοξῶς ἀποκεκρουμένου) καὶ πᾶχ. 0,08. Τὸ τεμάχιον πλατυσθῆναι ἀριστερὰ καὶ κάτω· κύριον δὲ διακοσμητικὸν θέμα ἔχει κύκλους συνδεομένους διὰ κόμβων, ὧν ἐσώθησαν τρεῖς καὶ ἴχνη τοῦ τετάρτου (εἰκ. 17), πληρουμένους, τοῦ μὲν ἄνω ἀριστερὰ διὰ σταυ-

ροῦ μελταίου μετὰ πεπλατυσμένων τῶν ἄκρων τῶν κεραιῶν, τοῦ δὲ ἀριστερὰ κάτω διὰ πυροστροβίλου· τοῦ δὲ ἀμέσως ἐπομένου δεξιὰ διὰ ῥόδακος ὀκταφύλλου μετ' ἐπιμήκων στρογγυλομένων κατὰ τὰ ἄκρα φύλλων.

Α'. Διάστυλα κλπ.

21.— Ἐν Χαλκίδι σφύζονται πολλὰ διάστυλα τῆδε καὶ κεῖ ἐντε-

(2) Γ. Λαμπάκης, *Λεπτόν Χρυστ* Ἀρχ. Ἐτ. Ε', 1905 σ. 84, ἀρ. 138. Θεωρεῖ τοῦτο ὡς Σφίγγα.

(3) Ἀναστ. Ὁρλάνδος, *Ἡ Παρηγορητίσσα Ἀρτῆς*, Ἀθῆναι 1921, σ. 76.

τειχισμένα· τούτων ἓν ἀποτείχισαντες ἐκομίσαμεν εἰς τὸ μουσεῖον. Εἶναι δὲ πάντα ὁμοιόμορφα καὶ ἰσομεγέθη, προερχόμενα προφανῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ καὶ ἰδίως τῆς Βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, διότι εἶναι παλαιοχριστιανικά, ὧν ὅμοια εὑρομεν καὶ ἐν τοῖς ἑρείπιοις τῶν χριστιανικῶν Φθιωτίδων Θηβῶν (συλλογὴ Νέας Ἀγχιάλου), ἀναγόμενα μεταξὺ τοῦ Ε' καὶ Σ' αἰῶνς.

Μετὰ τῶν διαστύλων κατατάσσομεν ταὶ τεμάχιον παραστάδος ἱεροῦ βήματος. Τοῦτο εὑρομεν ἐν τῇ ἰδιωτικῇ οἰκίᾳ Χατζηνικολάου (παλαιὰ φυλακὰ) ἐν ὁδῷ Χαρώνδα, ὅπερ ἐκομίσαμεν εἰς τὸ μουσεῖον. Εἶναι δὲ λίθου πορφυροῦ μετὰ ποικιλοχρῶν ἀποχρώσεων λευκῶν, ὑπομελαίνων, καὶ σπανιώτερον ὑποκιτρίνων (ἀρ. εὐρ. 879). Ἔχει ὕψος σφζόμ. 0,80 καὶ πάχ. 0,25 καὶ ἀπολήγει εἰς βάσιν μὲν τετράπλευρον (ὕψ. 0,23), ἐξ ἧς ἀποβαίνει εἷτα ὀκτάγωνον. Τὸ μνημεῖον ἀνήκει εἰς παραστάδα Ὡραίας Πύλης μαρμαρίνου τέμπλου, ὅμοιον τῷ ὁποίῳ ἀνεῦρεν ὁ κ. Ἀνασ. Ὁρλάνδος ἐν τῷ παλαιῷ βυζαντινῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ τῆς Ἀττικῆς, σφζομένου τοῦ τέμπλου ἐκεῖ ἀκραίου. (1) Ἡ διαφορὰ τοῦ ἡμετέρου τεμαχίου τῆς παραστάδος πρὸς τὰς παραστάδας τοῦ Ἀγ. Πέτρου εἶναι ἡ ἐξῆς, ὅτι τὸ ὕψος ἐκείνων ἀπὸ τῆς βάσεως εἶναι 1,10, ἐφ' ὅσον εἶναι τετράγωνοι, ἀποβαίνουσι δὲ μετὰ ῥόδακα ὀκτάγωνοι καὶ ἔχουσιν ὕψος 1,18, ἥτοι ἐν ὅλῳ ὕψ. 2,28· τὸ δὲ κιονόκρανον ἐκείνων δὲν εἶναι χωριστόν, ἀλλ' ἐπιτυγχάνεται ἀπλούστατα διὰ τῆς βαθμιαίας ἀποσβέσεως τῶν λοξῶν πλευρῶν τοῦ ὀκταγώνου· τὸ ὕψος ὅμως τῆς τετραγώνου βάσεως τῆς ἡμετέρας παραστάσεως εἶναι ταπεινὸν 0,23. Πόσον δὲ ἦτο τὸ ὀλίκον ὕψος αὐτῆς δὲν εἶναι γνωστόν, ὥς ἐπίσης καὶ πῶς κατέληγε, διότι εἶναι ἀποκεκρουμένη. Καὶ ἄλλη διαφορὰ παρατηρεῖται μεταξὺ ἐκείνων καὶ τῆς ἡμετέρας παραστάδος, ὅτι ἐκεῖναι μὲν κατὰ τὴν τετράπλευρον βάσιν κοσμοῦνται, ἡ ἡμετέρα ὅμως εἶναι ἀκόσμητος, ἀναπληροῦντος ἐν ταῦθα τὸν γλυπτικὸν κόσμον τοῦ ποικιλοχρόου τοῦ λίθου.

(1) Ἀ. Ὁρλάνδος, Οἱ ναοὶ τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ, ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ΛΕ' τόμου τῆς «Ἀθηνᾶς». Ἀθῆναι 1923, σ. 187.

Βεβαίως καὶ τὸ τέμπλον τῆς ἡμετέρας παραστάδας θὰ ἔφερε κιονίσκους ἢ στυλίσκους λεπτοὺς κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἄνοιγμα βλέπουσαν πλευρὰν ἀνὰ ἓνα ὥς ἐν τῷ τέμπλῳ τοῦ Ἁγ. Πέτρου τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ. (1) Τοιούτους δὲ στυλίσκους λεπτοὺς καὶ θραύσματα αὐτῶν ἢ κυλινδρικοὺς ἢ ὀκταγώνους εἶδομεν πολυαριθμούς ἐν διαφόροις οἰκίαις καὶ ὁδοῖς τῆς συνοικίας φρουρίου.

22.— Μέγα μεσοθύριον διλόβου παραθύρου εἶδομεν τελευταίως ἐπεστρωμένον ἐπὶ κλίμακος λιθίνης τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος τῆς πρὸς βορρᾶν βλεπούσης πλευρᾶς τῆς πρὸ τοῦ τουρκικοῦ τεμένους πλατείας. Τὸ μεσοθύριον τοῦτο εἶναι ὀρθογώνιον ἐπιμηκες λευκοῦ μαρμάρου ἐντελές· τὰ δύο ἡμικιόνια, εἰς ἃ ἀπολήγουσιν αἱ στεναὶ τοῦ μήκους πλευραί, εἶναι κυλινδρικά, ἀπολήγοντα ἄνω εἰς συμφυῇ κιονόκρανα, κοσμούμενα διὰ λυροειδοῦς κοσμήματος περικλείοντος ῥόδακα, ὅμοιον τῷ ὁποίῳ βλέπομεν ἐπὶ διλόβου παραθύρου τῆς ἀνατολ. κόγχης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου Καλυβίων Κουβαρᾶ, (2) μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι ὁ ὀκτάφυλλος ἐν ἐκείνῳ ῥόδαξ ἔχει τὰ φύλλα στρογγύλα, ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὅμως τὰ φύλλα εἶναι ὀξεία ψαλλιδωτά. Τοιαῦτα μεσοθύρια μετὰ λυροειδοῦς κιονοκράνου περιέγραψεν ἄλλοτε ὁ Strzygowski ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν.

23.— Ἔτερα μεσοθύρια διλόβων παραθύρων μικροτέρων διαστάσεων, ἄνευ συμφυοῦς κιονοκράνου, ἐκομίσσαμεν δύο εἰς τὸ Μουσεῖον. Πολλαχοῦ δὲ εἶναι ἐγκατεσπαρμένα ἢ ἐντετελιχισμένα ἐν ἰδιωτικαῖς οἰκοδομαῖς ἱκανά, ἀλλ' ἐφθαρμένα. Τεμάχιον μεσοθυρίου ἐκομίσσαμεν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, ὅπερ τὸ ἡμικιόνιον ἔχει οὐχὶ κυλινδρικὸν ἢ ὀκτάπλευρον, ἀλλὰ στρεπτόν ἐν εἴδει σχοινίου. Εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην κατατάσσομεν καὶ τεμάχιον στυλίσκου κιβωρίου μετὰ συμφυοῦς τετραπλεύρου κιονοκράνου ἔχοντος κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς αὐτοῦ λυροειδὲς κόσμημα μετὰ ῥόδακος ὀκταφύλλου.

(1) *Αὐτόθι*, σελ. 188.

(2) *Α.* Ὁρλάνδος, Οἱ ναοὶ τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ ἐκ τῆς «*Ἀθηνᾶς*» τομ. ΛΕ'. 1923, σ. 186, εἰκ. 16.

Ποικίλα ἀρχιτεκτονικά.

24.— **Δύο κίονες** μετρίων διαστάσεων ὀκτάπλευροι, ὧν ὁ εἰς ἀνήκει εἰς τὴν παλαιὰν συλλογὴν τοῦ μουσείου (ἀρ. εὐρ. 138) ἔχει ὕψ. 0,80, διάμ. 0,23· ὁ δὲ ἕτερος τεμάχιον ὧν ἴσως τοῦ πρώτου, ἄρτι κομισθεὶς (ἀριθ. εὐρ. 893,) ἔχει ὕψ. 0,35, διάμ. 0,23. Ἀμφότεροι εἶναι ὀκτάπλευροι, ἐκάστη δὲ πλευρὰ αὐτῶν κοσμεῖται ὑπὸ κομβοειδοῦς στρεπτοῦ κοσμήματος· κατὰ δὲ τὴν κορυφὴν ὁ πρῶτος ἔχει ζώνην πλάτους 0,10 φέρουσαν τρέχοντα ἀνθύλλια τετράφυλλα (εἰκ. 19 A,B.).

25.— **Βάσις Ἀγ. Τραπεζῆς** κεῖται τετρημένη ὡς στόμιον φρέατος ἐν τῇ οἰκίᾳ Ν. Ἀλεξάνδρου καὶ Χατζηνικολάου ἐν ὁδῷ Χαρώνδα (παλαιὰ φυλακαὶ) ἀνεστραμμένη· εἶναι λευκοῦ μαρμάρου πλαισιουμένη ἄνω καὶ κάτω· ἐπὶ δὲ τῆς προσθίας πλευρᾶς (τετράπλευρος οὖσα) φέρει ἐν ἀναγλύφῳ ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν ἀνισοσκελῆ πληρούμενον ἐντὸς δι' ἀστραγαλίου καλῶς ἐξεργασμένου καὶ ἔχοντα τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν στρογγύλα, κατὰ δὲ τὴν βάσιν φυλλώματα ἐξελισσόμενα ἀγκυροειδῶς, ὀξέα καὶ στρογγυλόμενα, τὰ ὅποια πληροῦσι τὰς ἐκατέρωθεν δύο κάτω γωνίας. Κατὰ δὲ τὰς δύο ἄνω γωνίας μονογραμματικὴ ἐπιγραφὴ κεῖται ἐκατέρωθεν IC' — XC'.

Ἡ βάσις αὕτη Ἀγ. Τραπεζῆς χρονολογικῶς ἀνάγεται εἰς τὸν Ι' — ΙΑ' αἰῶνα. Σταυρὸς δὲ πληρούμενος ἐντὸς ὑπ' ἀστραγαλίου τὸ πρῶτον ἤδη, μοὶ φαίνεται, γίγνεται γνωστός. (2)

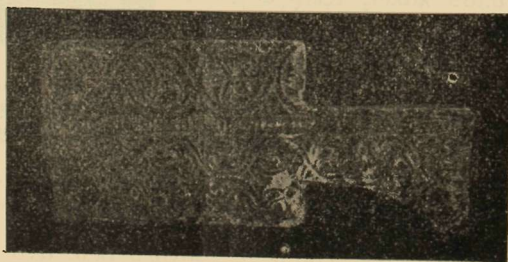
(Εἰκ. 19) Δύο κίονες ὀκτάπλευροι μετὰ στρεπτοῦ κοσμήματος

(1) Ἀ Ὁρλάνδος, Οἱ ναοὶ τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ, ἐκ τῆς «Ἀθηνᾶς» τομ. ΔΕ', Ἀθ. 1923, σελ. 186, εἰκ. 16.

(2) Ἐν τῷ μουσεῖῳ Χαλκίδος κεῖνται καὶ ἄλλα Βυζαντινὰ μνημεῖα φέροντα ποικιλοσχήμους σταυρούς.

26. — **Λίθος ὀρθογώνιος** (ἀρ. εὐρ. 891), μάρμαρον λευκόν, ὕψ. 1,03, πλάτ. 0,40 καὶ πᾶχ. 0,18 εἶναι μεταγενεστέρως ἀποκεκομμένος ὀλίγω ἄνω τοῦ μέσου δεξιὰ μὲν τοξοειδῶς πλαγίως καὶ κατ' εὐθείαν γραμμὴν κάτω εἰς ὕψος ἐντομῆς 0,34 καὶ πλάτος 0,10· ἀριστερὰ δὲ καθέτως εἰς ὕψος τὸ αὐτὸ καὶ πλάτος ἐντομῆς 0,13 (ἀρ. εὐρ. 894). Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἐντομῆς καὶ ἄνω ἐπὶ τῆς κορυφῆς φέρει δύο τόρμους ἐν οἷς διητηρήθησαν ἴχνη σιδήρου καὶ μολύβδου. Ἡ ἐντομὴ ἐγένετο κανονικὴ καὶ λεῖα ὑπὸ λιθοξόου μεταγενεστέρως· διότι ὁ λίθος εὗρέθη εἰς τὰ «Παραπήγματα» παρὰ τὸ ἀνατολ. ἄκρον τῆς Χαλκίδος, ὅπου κεῖνται ἀκόμῃ 5 — 6 ἕτεροι ὅμοιοι λίθοι λευκοὶ καὶ πώρινοι ἔχοντες τὰς αὐτὰς ἐγκοπὰς καὶ τοὺς αὐτοὺς τόρμους μετὰ σιδήρου καὶ μολύβδου, ἐν ἐνὶ δ' αὐτῶν σώζεται γεγομφωμένη ἀπὸ κάτω τῆς ἀριστερᾶς ἐντομῆς μέχρι τῆς κορυφῆς σιδηρᾶ ράβδος, διαμέτρου 0,015, φέρουσα κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον κρίκον καὶ ἄλλο ἐξάρτημα σιδηρᾶ πάντα. Προφανῶς τὰ σιδηρᾶ ταῦτα ἐξαρτήματα ὄντα ἀπληλαγμένα ὀξειδώσεως εἶναι μεταγενέστερα τοῦ λιθίνου μνημείου. Εἰς ποῖον δὲ εἶδος κτιρίου ἢ μηχανήματος εἶχον χρησιμοποιηθῆ μεταγενεστέρως ἢ πρὸς τινα σκοπὸν; ἄγνωστον.

(Εἰκ. 20) λίθος ὀρθογώνιος φέρων πλούσιον βυζαντινὸν διάκοσμον

Ὁ λίθος ἐπὶ τῆς προσθίας ὕψους (εἰκ. 20.) ἔχει πλούσιον διάκοσμον βυζαντινόν, ὡς ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ πᾶχους (εἰκ. 21.). Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς προσθίας ὕψους εἶναι διηρημένος κατὰ μῆκος δι' ἀστραγαλίου εἰς δύο ἄνισα μέρη. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου δεξιὰ κύριον θέμα διακοσμήσεως εἶναι δύο

ἔλικες παραλλήλοι τρέχουσαι καθέτως καὶ ἀντιθέτως, οὕτως ὥστε νὰ ἐφάπτονται κατὰ τὰ ἐσωτερικὰ τόξα αὐτῶν, σχηματίζουσαι οὕτω ῥόμβους συνεχεῖς, πληρουμένους δ' ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ὑπὸ φυλλωμάτων διὰ συνειλίσεων.

Ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου παραλλάσσει ὁ διάκοσμος. Ἡ ἔλιξ κατερχομένη ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω συνελίσσεται εἰς σπείρας ἀποτελούσας

(Εἰκ. 21) τοῦ αὐτοῦ λίθου (ἀρ. 26) ὁ ἐπὶ τῆς ὀτενῆς πλευρᾷ διακοσμος

τρόπον τινὰ κύκλους, πληρουμένους ἐντὸς διὰ πενταφύλλου ἀνθυλλίου, κατὰ δὲ τὰς γωνίας τῶν συνειλίσεων ὑπὸ φύλλου λογχοειδοῦς.

Ἡ δὲ στενὴ μακρὰ πλευρὰ τοῦ πάχους πληροῦται ὑπὸ τρεχουσῶν ἑλίκων ἀντιθέτως συναπτομένων κατὰ τὰ ἄκρα (εἰκ. 21) τῶν συνειλίσεων καὶ πληρουμένων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ὑπὸ φυλλωμάτων. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διακοσμήσεως βλέπομεν κατ' ἄλλην διάταξιν ὀριζοντίαν ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. εὐρ. μουσειου 876 μνημείου (εἰκ. 12) καὶ τοῦ ὁμοίου αὐτῷ ὑπ' ἀρ. εὐρ. 877, δύο ἐπιστυλίων, ἔχόντων καθ' ὀριζοντίαν διάταξιν τὸ αὐτὸ διακοσμητικὸν θέμα, συνεπῶς ἀμφότερα τὰ μνημεῖα ταῦτα εἶναι σύγχρονα, ἀναγόμενα μεταξὺ τοῦ ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνος.

Τὸ δὲ προκείμενον μνημεῖον πιθανὸν ν' ἀνήκῃ εἰς θύρωμα ἢ ὑπέρθυρον βυζ. ναοῦ, ἀποτελοῦν μέρος ἢ τῆς δεξιᾶς παραστάδος ἢ τοῦ ἄνω ἐγκαρσίου λίθου.

27.— Τεμάχιον λίθου λευκοῦ ἀποκεκρουμένον ἀπὸ τοῦ μέσου, ἀνῆκον εἰς ἐπίθημα διλόβου παραθύρου (ἀρ. εὐρ. 894). Τὸ τεμάχιον εὐρέθη ἐν σορῶ ἀργῶν λίθων παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγίας Βαρβάρας ἐν τῇ συνοικίᾳ φρουρίου (Ἀγ. Παρασκευῆς). Ἔχει μῆκος 0,24 πλ. 0,23 καὶ πᾶχ. 0,15. Ἐπὶ δὲ τῆς στενῆς λοξοτμήτου πλευρᾷ ἔχει ἐν ἀναγλύφῳ σφίγγα (εἰκ. 22) γυναικοπρόσωπον μετὰ παχείας κόμης κατ' ἐνώπιον· ἀπὸ δὲ τοῦ λαιμοῦ

διακλαδίζεται εἰς δύο κορμούς λεόντων ἱσταμένων κατ' ἐνώπιον, ἐχόντων τὰς οὐρὰς πρὸς τὰ ἄνω καὶ φερόντων ἀπὸ τῶν ὤμων πτέρυγας πρὸς τὰ ἄνω. Οἱ δύο κορμοὶ εἶναι συνηνωμένοι κατὰ τὸ στήθος ἀπολήγοντες εἰς μίαν κεφαλὴν γυναικείαν· οἱ λέοντες στηρίζονται ἐπὶ

τῶν προσθίων ποδῶν καὶ κάθηνται ὀκλάδην, αἱ δὲ οὐραὶ διέρχονται διὰ τῶν σκελῶν διευθυνόμεναι ὀπισθεν. Αἱ πτέρυγες ἐκφύονται ἀπὸ τῶν ὤμων ἐκατέρωθεν τῆς γυναικείας κεφαλῆς.

(Εἰκ. 22) Σφίγξ ἐν ἀναγλύφῳ μετὰ κορμοῦ ἐκ δύο λεόντων. Ἔργον παλαιοχριστιαν. τέχνης ἐν Χαλκίδι

Ὅμοια παράστασις μονοκεφάλου σφιγγὸς μετὰ δύο κορμῶν λεόντων καὶ δύο πτερύγων εὔρηται ὡς ἀρχιτεκτονικὸν διακοσμητικὸν ἀκρωτήριο ἐπὶ τῶν γωνιῶν τῆς στέγης τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ναῶν· ἐν

ἐκείνοις οἱ πρόσθιοι πόδες τῶν λεόντων συμπλέκονται χιαστί⁽¹⁾. Ἐν δὲ τῷ ἡμετέρῳ μνημείῳ εἶναι κάθεται. Ἡ βυζαντινὴ τέχνη παρέλαβε τὸ διακοσμητικὸν τοῦτο θέμα ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς.

28.— Ὑπολείπεται ἤδη νὰ περιγράψωμεν δύο ἐνετικὰ γλυπτὰ μνημεῖα. Τούτων τὸ ἓν εἶναι ἄγαλμα παριστῶν λέοντα σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους, καθήμενον ἐπὶ βάσεως ἐν εἵδει πλίνθου ὀκλάδην. Μετηνέχθη εἰς τὸ μουσεῖον ἐκ τοῦ προαυλίου τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς. Εἶναι ἀκέφαλος (ἀρ. εὐρ. 883). Ἔχει μῆκος 0,85 πλάτος βάσεως 0,35, ὕψος μέχρι τοῦ λαιμοῦ 0,50 (εἰκ. 23). Ἔχει δὲ ὁ λέων τοὺς προσθίους πόδας κεκαμμένους κατὰ τὰ γόνατα πρὸς τὰ ἔσω, διὰ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς κρατεῖ πλαγίως τὸ Εὐαγγέλιον ἠνεωγμένον, τὴν δὲ οὐρὰν ἐφηπλωμένην ἄνω τοῦ

(1) *Ιω. Ν. Σβορώνος*, Ὁ Δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι, 1914, σ. 27, εἰκ. 13.

δπισθίου ἀριστεροῦ ποδός. Διεσώθη δὲ ἡ χαίτη τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ στήθους. Τεχνοτροπία καλὴ πλησιάζουσα πρὸς τὸ φυσικόν. Ὅπισθεν δὲ τῆς εἰκόνος τοῦ λέοντος φαίνεται τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 κιονόκρανον, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος.

19.—Λευκὸν μάρμαρον σχήματος τετραγώνου εὐμέγεθες, ἔχον ὕψος μὲν 1,00 μ. πλάτος δὲ 1,25. Τὸ πάχος δὲν φαίνεται, ὄντος τοῦ μνημείου ἐντεταχισμένου ἐν τῇ βρύσει τῆς οἰκίας, ἐν ἣ εἶναι ἡ Διεύθυνσις τῆς Ἀστυνομίας (δόξο-Βαρατάση, ἐντὸς τοῦ φρουρίου). Παρίσταται δὲ ἐν ἀναγλύφῳ λέων ἱστάμενος ὄρθιος, κατ' ἐνώπιον βλέπων, ἄνευ φωτοστεφάνου περὶ τὴν κεφαλὴν, φέρων πτέρυγας ἀνεπτυγμένας πλαγίως κατὰ μῆκος τοῦ σώματος (εἰκ. 24). Τὸν ἀριστερὸν πόδα στηρίζει ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ οὖρα στρέφεται πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ ρίς καὶ τὸ ἄνω χεῖλος τοῦ στόματος εἶναι ὀλίγον ἀποκεκρουμένα. Τὰ ὄτα εἶναι ὄρθια, ἡ δὲ χαίτη εἶναι φυσικὴ κυματίζουσα καὶ καλῆς ἐργασίας. Ἐν γένει δὲ ἡ ὅλη στάσις τοῦ θηρίου εἶναι φυσικὴ καὶ ἡ τεχνοτροπία καλὴ.

(Εἰκ. 23). Λέων μαρμαρίνος
ὀκλαζὼν ἐνετικῆς προε-
λεύσεως

(Εἰκ. 24). Λέων ἐν ἀναγλύφῳ
κατ' ἐνώπιον ἐνετικῆς
προελεύσεως

Συμπέρασμα.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εὐρεθέντων ὕφ' ἡμῶν καὶ ἐξετασθέντων ἀνωτέρω παλαιῶν χριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν γλυπτῶν ἐν Χαλ-

κίδι, ἐν οἷς προσετέθησαν καὶ ὀλίγα τεμάχια ἐκ τῆς παλαιᾶς συλλογῆς εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ἐξάγονται τὰ ἐξῆς πορίσματα.

1ον) Ὅτι ἐν Χαλκίδι καὶ ἰδίᾳ ἐντὸς τοῦ βενετικοῦ φρουρίου, τὸ ὁποῖον κατηδαφίσθη ἤδη πρὸ τριακονταετίας περίπου, πλην τῆς Βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, οὔσης κτίσματος τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστιανοῦ, ἂν μὴ ἀρχαιότερον, ὑπῆρχαν καὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι παλαιοχριστιανικαί. Εἰς τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν ἰδίως τῶν Ἰουστινιανείων χρόνων ἀποδοτέα τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ φρουρίου καὶ ἰδίως τῶν ἐγγύτερον τῇ Ἀγίᾳ Παρασκευῇ ἐν ὁδοῖς Κράτητος, Χαρώνδα κλπ. εὗρεθέντων τεμαχίων γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν παλαιοχριστιανικῶν ἄρθρων ναῶν. Ἐχομεν ἐκ τοῦ Strzygowski δύο περιόδους γνωστὰς τῆς οἰκοδομίας καὶ ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, τὴν κατὰ τὸν ε'—ς' αἰῶνα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὴν γοθτικὴν ἐπὶ φραγκοκρατίας (1204—1470) (1). Πότε κατεστράφη καὶ ὑπὸ τίνος αἰτίας ὁ πρῶτος ναός; δὲν εἶναι γνωστόν. Οἱ Φράγκοι ἢ οἱ Ἑνετοὶ ἀνῆγειραν τὸν ναὸν εἰς οἷαν κατάστασιν βλέπομεν αὐτὸν σήμερον, ἀλλ' ἐπιμηκέστερον τῷ δὲ 1860 συνεπείᾳ σεισμοῦ κατέπεσεν ἡ δυτικὴ πρόσοψις τοῦ ναοῦ καὶ οἱ ἐπίτροποι περιέστειλαν τὸ μῆκος αὐτοῦ, εἰς ὃ σημεῖον εἶναι τώρα (2). Ἐπειδὴ ὅμως καὶ οἱ Φράγκοι ἢ οἱ Ἑνετοὶ ἐχρησιμοποίησαν κίονας καὶ κιονόκρανα ἀνέχοντα εἰς τὰς δύο μεγάλας δευτόξους ἀψίδας μεταξὺ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ τῶν πεσσῶν λίαν παχέων, ἐξ ὧν ἄρχεται ἡ κιονοστοιχία τῶν Ἰουστινιανείων κιόνων, ἀνήκοντας χρονολογικῶς εἰς τοὺς μεσοβυζαντινοὺς χρόνους (3) καὶ ἐπειδὴ ὅμοιοι κίονες καὶ κιονόκρανα τῆς μεσοβυζαντινῆς περιόδου τὰ δεύτερα ὑποβαστάζουσι τὰ τόξα γοθικοῦ ρυθμοῦ οἰκίας ἐνετικῆς ἔναντι τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, θεωρουμένης ὡς διοικητήριον τοῦ ἐνετοῦ Προβλεπτοῦ, ἀσφαλῶς οἱ κίονες καὶ τὰ κιο-

(1) Strzygowski, ἐνθ' ἀνωτέρω.

(2) J. Strzygowski, Ἡ ἐν Χαλκίδι Βασιλικὴ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. τόμ. Β', τεύχος 8ον, 1889 σ. 713 καὶ ἐξῆς.

(3) Strzygowski, ὡς ἄνω.

νόκρانا ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ πρὸ τῆς οἰκοδομῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων καταστραφέντος ναοῦ. Ἐξ ἄλλου δὲ καὶ πλεῖστα ἀρχιτεκτονικὰ ἄρθρα ναοῦ τῆς μέσης βυζαντινῆς περιόδου εὐρεθέντα ὑφ' ἡμῶν πέραν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς εἰς τὰς πλησιεστέρας οἰκίας καὶ ὁδοὺς καὶ ἐν γένει μόνον εἰς τὴν συνοικίαν φρουρίου σποράδην, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι μεταξὺ τῶν λουσινιανείων χρόνων καὶ τῆς φραγκρατίας ἐμεσολάβησε χρόνος καθ' ὃν ἡ παλαιοχριστιανικὴ αὐτὴ Βασιλικὴ ἢ καταστραφεῖσα ἄδηλον πῶς καὶ πότε ἢ ἀνακαινισθεῖσα προσέλαβε στοιχεῖα ἀρχιτεκτονικὰ τῆς μέσης βυζαντινῆς περιόδου. Ὡστε μεταξὺ τῆς πρώτης οἰκοδομῆς καὶ τῆς ὑπὸ τῶν φράγκων γοτθικῆς ἐμεσολάβησε καὶ δευτέρα μεταξὺ τοῦ Θ' ἢ Ι' μέχρι τέλους τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ὅτε πάλιν ἄδηλον πῶς καταστραφεῖς ὁ ναὸς ἢ συνεπεῖα πολέμου ἢ σεισμοῦ ἀνκαινίσθη ὑπὸ τῶν Φράγκων ἢ Ἑνετῶν ὡς νῦν ὁρᾶται (1). Τρεῖς λοιπὸν ἀρχιτεκτονικὰς περιόδους δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ. Τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Strzygowski εὐρεθὲν καὶ δημοσιευθὲν ἀνάγλυφον τῆς Δεομένης Θεοτόκου, παλαιοχριστιανικόν, προϋποτίθουσιν ὅτι ὁ ναὸς ἦν ἀφιερωμένος πρὶν τῇ Θεοτόκῳ. Ἐπιγραφὴ δέ τις τοῦ μουσείου Χαλκίδος ἐπὶ λίθου τῶν μεσοβυζαντινῶν χρόνων μνημονεύουσα ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῆς Περιβλέπτου συνδιαζομένη μετὰ τοῦ ἀγαγλύφου δίδει ἡμῖν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ ναὸς ἐλέγετο τῆς Περιβλέπτου.

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα διετερήθη ὁ ναὸς καὶ ἐπὶ φραγκοκρατίας, διότι βλέπομεν ὅτι ὁ δούξ Ἀθηνῶν Βάλθερος ὁ ἐκ Βριέννης κατὰ τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ Ζητουνίου συνταχθεῖσαν διαθήρην του μεταξὺ ἄλλων χρηματικῶν δωρεῶν, ἃς καταλείπει εἰς διαφόρους ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, Θηβῶν, Λεβαδείας κλπ. καταλείπει καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐν Χαλκίδι ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῆς Περιβλέπτου 200 ὑπέρλυρα (2), ὅστις δὲν εἶναι ἄλλος ἢ ὁ ναὸς οὗτος τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς.

(1) Τὴν γνώμην ταύτην ἀνεπτύξαμεν ἐν ἄρθρῳ δημοσιευθησομένῳ ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἰστ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας προσεχῶς.

(2) *Μίλλερ Δάμπρον*, Ἰστορ. Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι τόμ. Α', σελ. 322.

2ον) Ἐπειδὴ πλεῖστα γλυπτὰ εὐρέθησαν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ὁδῶν Χαρώνδα, Ἰουστινιανοῦ, Βαρατάση καὶ μέχρι τοῦ ξενοδοχείου Παλιωροῖας, ἦτοι μέχρι τῆς βορείας περιοχῆς τοῦ φρουρίου δικαιούμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ νῦν Τουρκικὸν τέμενος θὰ κατέχη ἀσφαλῶς τὴν θέσιν βυζαντινοῦ ναοῦ, ὅστις ἐπὶ φραγμοκρατίας θὰ μετεβλήθη εἰς ναὸν τοῦ Ἀγ. Φραγκίσκου, καὶ ἀπέναντι τοῦ ὁποίου ἔκειτο τὸ μέγαρον τοῦ Λατίνου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. (1) Τὰ γλυπτὰ λοιπὸν θὰ προέρχωνται καὶ ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου.

3ον) Ἐπειδὴ ἐν τῇ οἰκίᾳ Χατζηνικολάου (παλαιὰ φυλακαὶ) τῆς ὁδοῦ Χαρώνδα κεῖνται δύο κίονες μονόλιθοι, κιονόκρανα κιβωρίων Ἀγ. Τραπεζῆς, κιονίσκοι κιβωρίων, παραστάς Ὁραίας Πύλης Ἱεροῦ Βήματος, βάσις Ἀγ. Τραπεζῆς καὶ διάζωμα γλυπτόν, ἐπίσης δὲ ἐν ταῖς λοιπαῖς οἰκίαις τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εὐρέθησαν καὶ ἀπόκεινται τινα ἔτι γλυπτὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ναῶν, ὑποθέτομεν μήπως ἐκεῖ ποῦ ἔκειτο ἕτερος βυζαντινὸς ναός, ἂν μὴ ταῦτα προέρχονται διασπαρέντα ἐκ τῶν δύο ἐκατέρωθεν ναῶν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς καὶ τοῦ τουρκικοῦ τεμένους, διότι ἡ συνοικία αὕτη κεῖται μεταξὺ αὐτῶν.

4ον) Ἐπειδὴ κατὰ μῆκος τῆς καθέτου ὁδοῦ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Νικολάου μέχρι τοῦ Ἀγ. Δημητρίου εὐρίσκονται καὶ ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ἐν ταῖς παρακειμέναις οἰκίαις κίονες μονόλιθοι μέλανος ἢ λευκοῦ λίθου, κιονίσκοι κιβωρίων Ἀγ. Τραπεζῆς ἢ ἄμβωνος, μεσσηθύρια καὶ κιονόκρανα καὶ τὸ ἥμισυ μαρμαρίνου ὀκταγώνου ἐπιστεγάσματος ἢ κιβωρίου ἢ ἄμβωνος πρὸ τῆς μεσημβρινῆς θύρας τοῦ ἱεροῦ κειμένου, ὑποθέτομεν ὅτι ἀμφοτέροι οἱ ναοὶ

(1) Τὰ ἐκ τῶν παρὰ τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν οἰκιῶν καὶ ὁδῶν Κράτης, Ἰουστινιανοῦ, Χαρώνδα, Βαρατάση κλπ. συλλέγονται ἢ ὄντα ἐντετοιχισμένα γλυπτὰ εἶναι τὴν ἑξῆς ἐν εἰκόσιν ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 3, 4, 5, 58, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 23, 24. — Τὰ ὑπ' ἀριθ. 10 καὶ 17 ἐκομίσθησαν ἐκ τῆς συνοικίας Ἀγ. Δημητρίου. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 12 ἐκ τῆς οἰκίας Γεωρ. Κοσμᾶ. ὁδ. Κακαρά, ἀρ. 56. ἕτερον ὅμοιον εὐρέθη ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἀγ. Παρασκευῆς. Προφανῶς τὸ ἕτερον μετηνέχθη ὑπὸ τοῦ Γ. Κοσμᾶ εἰς τὴν ἐν ὁδῷ Μιχ. Κακαρά ἀρ. 56 οἰκίαν του.

οὔτοι ἦσαν πρὶν βυζαντινοί. Καὶ ὁ μὲν ναὸς τοῦ Ἀγ. Νικολάου μετεβλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς μεγαλοπρεπὲς θολωτὸν μολυβδοσκεπὲς τέμενος, κατεδαφισθὲν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνηγέρθη ὁ νῦν μεγαλοπρεπὴς μετὰ τρούλλου ναὸς τοῦ Ἀγ. Νικολάου, ὁ δὲ ναὸς τοῦ Ἀγ. Δημητρίου ἀφεθῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων τοῖς χριστιανοῖς μετεβλήθη εἰς μητρόπολιν, ὑποστὰς καὶ οὗτος ἀνακαινίσεις πολλὰς καὶ ἰδίως κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα.

5ον) Ἐν τῇ πλατείᾳ, ἐφ' ἧς ἐνεργεῖται ἡ ἐβδομαδιαία ἀγορά, καὶ ἰδίως τὸ βόρειον, τιμῆμα αὐτῆς, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἕτερον ἐπίσης μεγαλοπρεπὲς θολωτὸν μολυβδοσκεπὲς τουρκικὸν τέμενος, κατεδαφισθὲν πρὸ τριακονταετίας, θὰ ὑπῆρχεν ἴσως βυζαντινὸς ναὸς, δεδομένου ὅτι οἱ Τούρκοι συνήθιζον νὰ μεταβάλλωσι τὰς ἐκκλησίας εἰς τζαμιά. (1)

Ἐν Χαλκίδι, Σεπτεμβρίῳ φθίνοντι 1924.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΠΑΡΑ ΤΩ ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΕΚ ΤΟΥΔΕΛΗΣ=ΣΕΛΟΥΣΙΚΙ :

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1161 ὁ ραββῖνος Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλης τῆς Ἰσπανικῆς Ναβάρρας διήρχετο μέρη τινὰ τῆς Ἑλληνικῆς χώρας. Σκοπὸς του ἦτο νὰ ἐξετάσῃ τὴν κατάστασιν τῶν Ἑβραίων ὁμογενῶν του εἰς τὰ μέρει ταῦτα τῆς Ἀνατολῆς. Καθὼς γράφει ὁ Βενιαμὶν ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ταξιδίου του (ἐν σελίδι 1 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Α. Asher), ἐπεξεργασμένης μετὰ τὸ 1173, ἐσημεῖωνε, ὅπου δῆποτε εἶχεν εὐκαι-

(1) Παλαιὰν φωτογραφίαν τῆς Χαλκίδος μετὰ τοῦ φρουρίου καὶ τῶν τζαμιῶν καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γεφύρας βενετικῶν πύργων κέκτηται ὁ ἐν Χαλκίδι ξενοδόχος φαγητοῦ κ. Σοφ. Λεμπέσης ἀξίαν δημοσιεύσεως ὡς ἱστορικὴν, μὴ σφριζομένην ἤδη τῶν φρουρίου, πύργων γεφύρας καὶ τζαμιῶν.